Kirke og Kultur

Indhold:

HJ. HOLMQUIST: Luther i Worms 170
HERMAN LUNDE: Luther paa Riksdagen i Worms 176
EDV. LEHMANN: Generalen 185
ARNE FJELLBU: Landsvækkelse og kristendomsretninger 193
A. HALVORSEN: To finmarkske prestesaker i det 18de aarhundrede. I. 199
LAURA KAURIN: Bønn 208
Notis 209
Litteratur, anmeldt av Kristen Skjeseth, Sverre Klausen 213

Redaktør: EIVIND BERGGRAV

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juni og august. Abonnement kr. 10,oo pr. aar. Kan bestilles paa postanstalter, hos boklændlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B.

HEFTE 4 APRIL 1921 28. A

STEENSKE BOKTRYKKERI, JOHANNES BJØR

LUTHER I WORMS

Några notiser till 400-årsminnet.

Av professor HJ. HOLMQUIST, Lund.

Den stad, där Luthers och evangeliets sak skulle avgöras, erbjöd då bilden av ett verkligt Sodom och Gomorra. Enligt Gyllene bullan skulle varje nyvald kejsare sammankalla sin första riksdag till Nürnberg. Men hösten 1520 härjade där sjukdomar, så att Karl V bestämde platsen till Worms. Själv kom han dit redan den 28. nov. 1520 med ett jättefölje och 2 600 hästar och tog in i biskopspalatset (där nu friherre von Heyls hus ligger). Riksständerna kommo i allmänhet först i jan.—febr. 1521. Då voro bl. a. samlade 66 furstar och prinsar, mer än 100 riksgrevar, 15 sändebud från utländska makter, flere kardinaler etc. Till Worms hade ock strömmat samman köpmän från Spanien och Italien ända till Norden och allt möjligt löst folk, gyckelmakare, kurtisaner eller mindre förnäma prostituerade, lika väl som krigsmän, humanister och astrologer. Worms, som då knappast hade 7 000 invånare (Böhmer) och blott 2 större härbärgen, överbefolkades av en mer än dubbelt så stor människomängd. Trångboddheten blev ohjälplig, som nog Luther fick erfara, och prisstegringen omöjlig att begränsa. Det liv som under riksdagen levdes i Worms, var ock som antytts av värsta slag; «det gick till helt som i Rom». Efter fastan frågade knappast någon annan än kejsaren. Banketter och spelorgier avlöste varandra dag och natt. En prelat förlorade på en vecka omkring 100 000 kronor i nutida mynt, en annan herre på ett tärningskast 200 000. Det lyckades 72 adelsmän att på en natt dricka ur 1 200 frankiska mått vin. Många drucko ihjäl sig. Galnast for den 16:årige lantgreven av Hessen fram med sitt följe av 108 personer. Stölder och mord förekommo nästan var natt; redan halvannan månad innan Luther kom till Worms hade den kejserlige skarprättaren dränkt, hängt eller på annat vis avrättat mer än 100 mördare. Hur otukten i alla former florerade, behöver ingen beskrivning.

Alla de många viktiga ärenden, varom riksdagen i Worms hade att förhandla med den nye kejsaren Karl V, trängdes i skuggan av Luthers sak, i synnerhet för eftervärlden. Rättsförhållandet mellan kejsaren och ständerna i denna sak var vid Luthers ankomst oklart. Fredrik den vise hade ju skickligt utnyttjat ständernas fruktan för folkresning och deras missnöje med kurians penningspolitik lika väl som Erasmus' och humanisternas starka interesse för Luther och så nödgat kejsaren till en överenskommelse med riksdagen, att Luther enligt sin egen tidigare vädjan skulle få prövas av opartiska och kunniga domare, och att denna prövning skulle ske inför riksdagen med kejserlig lejd för Luther. Denna lejd skulle ock innehålla, att under mellantiden tills Luther återvänt inga kejserliga mandat skulle utfärdas, och att under denna tid Luthers böcker skulle förbliva «unverbrannt und unvertilgt», medan Luther å sin sida under samma tid skulle avhålla sig från att skriva och predika. Den 6 mars daterades och underskrevs egenhändigt av kejsaren denna urkund, vilken kom att bliva det enda vid riksdagen i Worms författningsenligt tillkomma beslutet i Luthers sak.

Aleander, vilken hoppades förtjäna purpurn genom ärkekättarens krossande, betraktade detta beslut som ett så svårt nederlag att han fruktade sitt återkallande. Så gjorde han sitt yttersta och förmådde kejsaren att omedelbart efter nyssnämda beslut förelägga ständerna ett av honom författat edikt, enligt vilket Luther vid prövningen blott skulle få välja mellan återkallelse eller aktförklaring, medan hans skrifter omedelbart skulle samlas och brännas i hela riket. Genom Sachsens ingripande avböjde ständerna detta mandat. Men då vågade Aleander och Glapio med de kejserliga ministrarnas tysta medgivande ett sorts statsstreck (Kalkoff). Sedan den unge härskarens katolska fromhet stegrats genom den stilla veckans övningar och glädjen över tillfrisknandet från en kort men svår sjukdom, förmåddes han att av egen myndighet låta offentligen anslå mandatet som rikskungörelse, den 26 mars, då Luther redan var på väg. Med tricket avsåg Aleander och kejsaren närmast att skrämma Luther från att komma, och att dämma upp för den överhandtagande lutherska litteraturen. I bägge dessa avseenden missräknade de sig. Däremot räknade de rätt

i en annan punkt; riksdagen kom sig ej för med att vare sig bekräfta eller bestrida mandatet, som dock faktiskt i förväg avgjorde saken om Luthers kätteri.

Därmed var ock Luthers rättsliga läge i Worms gjort ytterst osäkert; bestämde kejsaren och ständerna, eller kejsaren ensam, om hans öde? Och var kejsaren längre bunden vid någon punkt av överenskommelsen med ständerna, ens rörande den personliga lejden? Icke ens kurfurst Fredrik, som så arbetat för Luthers kallande till Worms, ansåg sig längre kunna tillråda honom att komma utan lämnade avgörandet åt Luther. Men denne betraktade kallelsen som ett Guds nådesunder och var på det klara med, att ett sådant tillfälle att avlägga vittnesbörd om sanningen icke fick hindras av omsorg om livet. Det var hans beslut att på allt vis «förskräcka satan och bringa honom i förakt»; så kom han «alla helvetets portar och alla vädrets andemakter till trots». Den egendomligt klarsynta djärvhet och försiktighet i förening, som vid avgörande tillfällen ledde Luther, kom honom nu ock att undgå det genom de köpta riddarne på Ebernburg satta försåtet, vilket avsåg att komma honom att försitta lejdtiden.

Luthers ankomst till Worms den 16 april kändes enligt Aleander som «ett åskslag». Det var ock ett nederlag för den kejserliga politiken, som nu kom i en obehaglig ställning mellan sin lejd och sitt mandat, så mycket besvärligare som man icke ens lyckades fullfölja den från processen i Rom bekannte kardinal Puccis och Aleanders plan att få ärkekättaren infångad i biskopshuset eller augustinklostret. Vilken farlig betydelse man tillmätte redan det faktum, om Luther fick tala inför riksdagen, synes bäst därav att de ledande nu gjorde ett försök till privat förhandling med stora erbjudanden, för att saken ej skulle komma före i riksdagen. Kurfurst Fredrik gav klokt nog Luther ej ens kännedom om detta erbjudande. — Om nu Luther ej kunde hindras från att uppträda, var det en sak som särskilt oroade Aleander. Tänk om Luther modererade sina dogmatiska kätterier med fasthöll sina angrepp på påven! Detta var just inflytelsesrika tyska kyrkomäns önskan, och Erasmus' hemliga anhängare understödde den tanken. Då skulle Luther helt visst gå straffri, och påvemakten stå där med skammen. För att förebygga detta värsta ordnades i hast på ett hemligt

sammanträde fälttågsplanen. Kurfurstarna skulle nästa dag den 17 april bjudas till kejsaren kl. 2 e. m., de övriga furstarna kl. 4 e. m. När så riksdagen var samlad i ett mindre rum, där ingen plats fanns för åhörares opinion, skulle odjuret föras in, men blott för att enligt mandatet svara på en enhetlig fråga: om han ville återkalla sina böckers innehåll, hållen i så allmän form att Luther skulle snärja in sig hur han än svarade. Aleander utarbetade själv noga frågans form och instruerade väl den genom nitiskt brännande av lutherska skrifter högtbetrodde domaren hos ärkebiskopen i Trier, von Ecken, som utsågs till förhörets ledare och sedan också fick klingande lön av påven.

Det var onekligen ett skickligt schackdrag att skjuta fram den sluge ärkebiskopen av Trier som kommissarie i Luthers sak. Som Frankrikes partigängare vid det nyss skedda kejsarvalet kunde han icke misstänkliggöras som Karls verktyg, varemot han vid riksständernas förhandlingar från båda håll betraktades som lämplig medlare. Men kurfurst Fredrik var en icke mindre skicklig motspelare. Dennes rådsherrar, som icke blivit i okunnighet om den tillärnade frågan till Luther och som kände dennes impulsiva natur, instruerade Luther att uppträda med rättegångsbiträde, att icke tala trotsigt utan ödmjukt, och att hugga sönder den enhetliga frågan i två (redan detta åstadkom rubbning i förhörets planerade gång). Det viktigaste var emellertid, att Luther ålades begära uppskov med sitt svar. I överenskommelsen mellan kejsaren och ständerna ingick ju, att Luther skulle förhöras genom «några lärda och sakförståndiga män», d. v. s. teologer. Som ett sådant förhör kunde icke lekmannen Eckens fråga anses. Därför erbjöd sig här ett tillfälle att genom besvärs anförande draga ut på tiden, vilket var målet för Fredriks riksdagspolitik i den lutherska frågan. På samma gång kunde Luther så få tillfälle att vid ärendets fortsatta behandling komma till saklig talan. Att begära uppskov passade föga den frimodige Luther, som ock vid förhöret den 17 april visade sig beklämd och lågmäld och utan rättegångsbiträdet knappast kunnat spela sin rol; länge efteråt pinades han ock av samvetkval över att han låtit förmå sig till denna osanning. (Enligt Böhmer visade han sig redan vid det första förhöret trygg och lugn fast ödmjuk; det var darföre att han icke visste iakttaga den spanska stela värdigheten och ceremoniösheten, som de be-

varade berättelserna med en viss ringaktning skildra hans första framträdande).

Aleanders försök att genom frågans försåtliga form: om han ville stå fast vid lärorna i sina böcker eller återkalla «något» av dem, få Luther på hal is, bortblandades alldeles genom Luthers uppskovsyrkade. Och om än Fredriks politik led nederlag, då kejsarens råd och ständernas tre ombud vid genast anordnad överläggning inför kejsaren begränsade det oundvikliga uppskovet till ett dygn, så vanns dock det viktiga, att Luther kunde ingå på utförligt svaromål. Därmed var själva huvudtråden i Aleanders nät sönderсliten. Han betraktade ock saken så långt den gällde förhöret som bortfuskad. Andra vägar stodo visserligen allt fort till buds.

Enligt Kalkoffs mening (som ej delas av Böhmer) visa ett par av berättelserna från närvarande, att det andra förhöret den 18 april hölls i ett annat större rum i biskopshuset, «där en stor mängd folk församlades» (den spanska berättelsen). Nu som förra dagen var Luther inkallad till kl. 4 men fick vänta till kl. 6. Han framförde då sin väl genomtänkta förklaring som han utarbetat under samråd med Spalatin och andra vänner, på tyska «med tapper, oförfärad, klar stämma, så att en var i den rymliga salen kunde förstå honom». Kurfurst Fredrik hade i fursterådet lagt Luthers försvar på den bogen, att Luthers verk voro religiöst oanfäktbara, och att han av påven dömts för sin egentligen välbefogade kritik av påvedömets otroliga tyranni. I anslutning härtill började Luther med att framhålla, huru enkelt evangeliskt han talat i de skrifter som handlade om tron och sedligheten; och så lät han åskan mullra över påvedömets förförande av samvetena och över kurians «rövarhåla» i Rom som var en kristenhetens tortyrkammare. Alla Aleanders försiktighetsåtgärder kommo alltså på skam. När Luther slutat, hårt pressad av den starka hettan i den överfulla salen, uppmanade honom officialen att upprepa sitt stora tal på latin; till sin kurfurstes stora belåtenhet gick Luther i land med även detta. Kejsaren, som med möda kunde läsa en latinsk urkund, torde knappast ha kunnat följa med talet ens i denna form; han lät översätta åt sig på franska enskilda detaljer. Detta försvårade ett omedelbart och energiskt avgörande från kejsarens sida.

Det var i varje fall icke så lätt att genast taga position till Luthers tal. Vad hade han egentligen svarat på uppmaningen att återkalla? Eftervärlden hör ju lätt i Luthers svar ett rungande nej. För åhörarne var saken ej så klar: Luther hade förklarat att han avvisade kravet på villkorslös återkallelse; men han hade ock upprepat sitt äldre erbjudande att låta lära sig bättre, om man med den heliga skrift kunde påvisa någon villfarelse. Han bad, att man för Guds barmhärtighets skull ville göra detta, om han verkligen farit vill; då skulle han själv kasta sina böcker på elden. Och han slutade med att skickligt skjuta fram ärendets allvarsamma politiska sida: han besvor kejsaren att icke gripa till den gagnlösa metoden att fördöma Guds ord, ty då skulle en syndaflod av elände gå över riket; han uttalade denna varning därföre att «jag ej får undandraga mitt tyska hemland den tjänst som jag är skyldig det».

Då Luther sålunda erbjudit sig att taga lärdom, och då han sammankopplat sin fråga med tyska nationens genom ständerna anmälda missnöje, kunde ej ens de mest avgjorda tyska antilutheraner utan vidare låta honom falla. Fredriks nya försök till uppskov genom krav på Luthers lärande medels sakkunnige teologer avvisades visserligen åter i furstarnas korta rådplägning; men man skulle ge Luther ännu en möjlighet till en accpetabel slutförklaring. Så fick Ecken i uppdrag att efter pausen återupptaga ärendet och avfordra Luther denna förklaring, under framskjutande av Luthers missaktning för konciliernas auktoritet, som väl syntes riksdagen betänkligare än hans angrepp på påvedömet, och där en viss modifiering borde vara möjlig för Luther. Ecken fullgjorde detta uppdrag på ett sätt, som vann Aleanders belåtenhet. Han tilltalade Luther hårt, under brysk erinran om Huss, som dömts och brännts av ett kocilium, och med fordran på ett kort ja eller nej. Då kommo Luthers bekanta, på latin sagda slutord, vilka ju icke innehöllo annat än som redan förut tonat igenom i hans verk, men som fingo sin tyngd och sitt överväldigande intryck genom att de just i denna situation framfördes med den fasthet och oprutbarhet, som gjorde dem till en ledstjärna i reformationsverket och ställde fram Luther synlig för alla som ej blott ordens utan handlingens hjälte i kampen för Guds evangelium och för samvetets och den personliga övertygelsens rätt.

Då Luther själv kort efteråt i Worms upptecknade dessa i ögonblickets oerhörda spänning formulerade ord, måste vi anses ha dem i allt väsentligt autentiskt bevarade. Detta utesluter ej, att något enstaka ord fallit något annorlunda än uppteckningen. Att Luther slutade med orden: «Gud hjälpe mig. Amen.» är visst. Däremot tyder allt på, att orden i ett kort efteråt synligt Wittenbergtryck: «Här står jag och kan icke annat», ej fällts i detta sammanhang. De äro väl blott en folklig avspegling av det intryck, som Luther i det ögonblicket gjorde, eller ock yttrades de av Luther efteråt som svar på Eckens sista försök till övertalning. Tyngdpunkten i Luthers slutord ligger i varje fall på hans förklaring, att han var «gefangen im Gevissen in dem Worte Gottes», och att han därför, om han ej övertygades med Guds ord klart tolkat, varken kunde eller ville återkalla något, «weil wider das Gewissen zu handeln weder sicher noch heilsam ist» (enligt andra uppteckningar voro dessa sista ord måhända ännu något mere pointerade). Guds ord förnuftig prövning, samvetets bud, det är den trefold som Luther i sitt livs mäst ansvarsfyllda ögonblick ställer fram som översta normen för en fri kristenmänniska.

Men därmed hade riksdagen fått rent besked, då Luther här definitivt och obetingat förkastade även konciliernas ofelbara auktoritet att tolka Skriften och binda den enskildes samvete. När Luther, hos vilken den akademiske disputatorn väcktes av en på Karls anmodan gjord fråga, ville taga upp en diskussion om saken, lät också kejsaren föra ut honom genom riksmarskalken och rikshärolden. Men Luther och hans vänner hade skäl för sin åtbörd att vid utgåendet sträcka ut armarne som för vunnen seger. Luther hade med sin samvetslydnad och trosfrimodighet träffat det rätta, ej blott religiöst och moraliskt utan även taktiskt — det visade riksdagsbeslutet den 20 april som gick så långt man kunde komma på författningsenlig väg, de fortsatta förhandlingar med Luther den 24 och 25 april, sättet varpå kejsaren till sist måste få fram riksakten, och sättet varpå furstarna tillämpade, eller rättare icke tillämpade, denna riksakt och varigenom den yttre miljön bereddes för reformationens fortgång.

Hj. Holmquist.

LUTHER PAA RIKSDAGEN I WORMS

Det var torsdag 18de april 1521, kl. 6 efterm., at den keiserlige sekretær, erkebispen av Trier, forelagde Luther dette spørsmaal: «Fastholder du det, du har skrevet, eller tilbakekalder du endel derav?»

Luthers slutningssvar herpaa var dette: «Eftersom Eders majestæt, kur- og fyrstelige naade begjærer et enfoldigt, slet og ret svar, saa vil jeg gi et, som hverken har horn eller tænder, nemlig saaledes: Med mindre jeg ved den hellige skrifts vidnesbyrd eller ved aapenbare, klare og indlysende grunde blir overvunden og overbevist (thi hverken paven eller kardinalerne tror jeg alene, da det ligger aapenbart i dagen, at de ofte har feilet og motsagt sig selv), saa at jeg ved selve de sprog, som jeg har anført og brukt, vorder overbevist, og min samvittighet blir fangen i Guds ord, saa hverken kan eller vil jeg kalde noget tilbake; thi det er hverken sikkert eller raadeligt at gjøre noget imot sin samvittighet. (Revocare neque possum neque volo qvidquam, cum contra conscientiam agere neque tutum sit neque integrum). Her staar jeg, jeg kan ikke andet. Gud hjælpe mig, — Amen!»

Det er nu 400 aar, siden dette svar blev git. Det synes saa længe siden. Og dog er det, som var det fra igaar. Fordi det peker ut over alle tider. Er en evighetsindsats i utviklingen. Beror paa sjælekampe, fælles for alle mennesker. Er saaledes like nyt, enten det er uttalt for sekler siden eller lyder den dag idag. Thi deri fremtræder en type, hvori slegtens solidariske enhet kan kjende sig igjen. Blir dermed en merkesten, der taler, naar andet tier. Og virker som speilet, hvori tiderne kan skue ind og undersøke, hvordan det har sig under lignende gjentagelser. Dermed like meget et eksempel til efterfølgelse som en advarsel mot fornegtelse. Men derfor ligger der i dette svar, tiltrods for det avgjorte deri, allikevel ikke noget aggressivt. Tvertom defensivt, men derfor ogsaa i væsenet desto sterkere, paa aandslinie, nemlig med frelse-

rens: «Har jeg talt ilde, da bevis, at det er ondt! Men har jeg talt ret, hvorfor slaar du mig?» Heri røber sig der fra Luthers side en ydmyg erkjendelse av begrænsning. Noget, hvori der rettes en appel til menneskets bedre jeg i tænkning, gransking og overbevisning, en appel, der aapner adgang til forhandling, som maaske kan føre til forlik og ikke forkjetrelse. Herav fremgaar klart, at Luther slet ikke vil sit eget, men kun det, som efter fælles overveielser kan opretholdes som det avgjørende. Med andre ord, en fremrakt haand til forstaaelse, saasandt man vil sak og intet andet. I en sum, — her er aand, ikke bokstav. Derfor egte reformatorisk.

I og med dette reiser sig saa straks spørsmaalet om, hvorfra Luther hentet kraften til dette svar? Der han stod og ikke kunde andet end staa paa sit! Rent haandpaatagelig gir Luthers utvikling os svar herpaa. Thi det hadde ene og alene sin grund deri, at hvad der nu var blit hans, det hadde han ikke suget av sit eget bryst eller tilegnet sig gjennem andre. Nei, det var under en række kampe absolut erfaringsmæssig git ham gjennem bruken av Guds ord. Og har noget i verden været likfrem oplevelse, utvikling av personlig art og tilslut et naturlig utslag av, om man saa kan si, himlens og jordens forening i en sjæl, saa var det dette Luthers resultat av hans gjennemgange i sjælekampe. Derfor var det, at han ikke alene k u n d e, men m a a t t e staa, hvor han stod. Ikke i hovmod eller noget slags av rabies theologorum. Nei, men fordi han var naadd frem til en overbevisning, hvorfra han ikke kunde la sig rokke uten at ta absolut skade paa sin sjæl, saasandt han da ikke, som han sier, «med aapenbare, klare og indlysende grunde blir overbevist og hans samvittighet paany fanges av Guds ord». Heri har vi hele Luther fra Worms. Og det er ganske vist dette, man ogsaa saa symbolsk gripende har lagt ind i det av lutheranere reiste momument i Worms, hvor Luther paa den alt overragende midtsokkel staar og peker paa den i hans haand opslagne bibel, Gudsordet, mens han med blikket rettet mot himlen synes at sige: Ja, just paa det staar jeg. Det er min faste borg! —

Men søker vi nu at trænge mere tilbunds i dette, hvad er det saa, der dukker op som kvintessents?

Definitionsmæssig samlet kan vi vel da si, at Wormsersvarets

kjerne er kravet paa den kristne personlighets ret og pligt til saavel i sine troesforholde som i det rent borgerlige at hævde samvittighet og frihet i begges uavhængighet av al baade verdensmagt og kirkemagt. Dette var jo dengang omtrent det helt nye, saasom disse begreper hadde været rent kuet under verdsligt og geistligt tryk. Nu traadte det derimot frem som det protestantiske og reformatoriske princip in nuce. Altsaa den kristne personlighets psyche, der folder sig ut av den middelalderske autoritets hylster og fordrer plads for det saavel indenfor stat som kirke frigjorte menneske.

Rækkevidden herav er saa stor og gjennemførelsen kræver saameget, at, skjønt det er 400 aar siden denne sten blev kastet i utviklingens hav og bølgerne utavbrutt har ringet sig ut og skvulpet op over alle kyster, saa synes jeg, skam at si, naar vi spør om, hvor langt vi er komne, vi da noksaa mistrøstig i det hele og store maa svare: Er det stort utover begyndelserne? Stik bare f. eks. paa vore kanter fingrene i vor dogmejord, vor sektjord, vor fakultetsjord, vor lægmandsjord, vort sociale livs jord i det hele, — og se saa, hvad der hænger igjen paa fingeren av egte samvittighet og frihet i disse ords dypeste betydning likemeget i det kristelige som i det kirkelige og borgerlige! —

Men for nu at trænge litt mere ind i dette Luthers svar, vil vi paa dets 400-aarsdag forsøke paa i et overblik at rekapitulere det, som han i sin kamp hadde at løse av knuter for at vinde frem til samvittighet og frihet.

Først maa vi da her se paa det kirkebegrep eller rettere kirkesystem, hvorpaa katholicismen hvilte i middelalderen og forresten nu ogsaa, kanske i enda mer tilspidset form.

Intet kirkesystem er bygget op med mere konsekvense end det katholske. Utgangspunktet er jo det retmæssigste av alle spørsmaal, nemlig: Hvad er religiøs sandhet? Det, hvorpaa man kan bygge sin tro paa frelse? Svaret herpaa kunde det synes maatte være enkelt nok at gi. Men erfaringen viser, at det leder til en legio av meninger. Rent kaotisk subjektisme. Hvor skal man saa faa visshet? Kommer man til nogle, sier de: Følg os! Nei, forkjættrer andre. Følg os! Og begge er like sikre i sin paastand. Men da blir det jo til uavladelig at fly frem og tilbake mellem Herodes og Pilatus. Ja, sier da det

katholske system, her er vi just ved hodet paa sømmen. Thi hvordan komme ut av dette virvar? Utviklingen gir tydelig svar herpaa, sier atter systemet. Kristus bragte nemlig sandheten. Men den betrodde han til kirken. Hvor er saa den? Den maa jo kunne sees. Ellers har man intet at henvende sig til. Som saadan maa den selvfølgelig være en anstalt. Det vil si, ha sine berettigede organer og autoriteter, sin øverste domstol, kort, sin mund, der har det sidste ord. Og naar saa det lyder, da er det absolut sandhet. Hvorfor? Fordi kirken er oplyst og inspirert av sandhetens Helligaand. Og da jo den Helligaand er ufeilbar, saa maa ogsaa kirken som sandhetens bærer bli og være ufeilbar. Var det ikke saa, vilde man aldrig kunne komme til nogen visshet. Men denne ufeilbarhet tilhører naturligvis ikke alle kirkens lemmer. Nei, blot den øverste repræsentation. Thi igjennem den taler den Helligaand. Og vil man da vite, hvad der er sandhet, behøver man blot at vite, hvad der er kirkelig vedtat av dens repræsentation. Har da kirken gjennem denne repræsentation fattet sine avgjørelser, og er disse bekræftet av dens øverste instans, paven, saa er disse avgjørelser ufeilbare sandheter, talte av den Hellingaand. Likeoverfor dette har al kritik, al opposition at forstumme. Man har blot at underkaste sig. Al tvil er uberettiget. Og den kristnes pligt er ikkun at vise ubetinget lydighet mott kirkens autoritet. Ja, det at ville vite noget bedre end kirken, blir da intet andet end topmaal av hovmod, den egentlige synd, ja, i grunden synd mot den Helligaand.

Dette er systemet. Og hvor besnærende logisk er det ikke! Vinker næsten fortryllende paa den trætte sandhetssøker. Indbydende som en oase. Her befries man for al grublen og tvil. Kirken garanterer. Og specielt den moderne bibelkritik, — den behøver ikke at afficere nogen. Ganske som munkene sa til Luther: «La den farlige bibel ligge! Den tjener ikke til andet end at lave kjættere». I en sum virker alt dette saadan, at jo ærligere og oprigtigere man mange gange prøver sig frem indenfor de mange retninger uten at finde hvile, desto mere plausibelt synes dette kirkesystem at rope til en: Kom blot ind her! Forlat alt virvaret utenfor! Her er ankerhavnen, den trygge, hvor du aldrig mere vil komme i drift, men sikkert

føres til sidste maal, «muni de sacrement», kirkens avsluttende garanti.

Ingen misforstaa mig dog her! Som om jeg skulde mene, at der indenfor dette ikke skulde findes oprigtig stræben under personlig kamp, møie og tvil og god og ærlig vandel i bedste betydning av det kristelige. Jeg kjender altfor mange prægtige katholiker til det. Nei, det er systemet, ikke personerne, det her gjælder. Aldeles som der jo ogsaa i det mest forvirrede protestantiske sektsystem eller statskirkesystem findes personlig egte kristne.

Men nu er det just det egne her, at ingen mere end Luther har underkastet sig dette system baade som munk og prest. Man sa til ham: «Som kirkens lydige søn øv dig blot i at praktisere din kirkes regler og din hellige munkeordens gjerninger!» Men man behøvde ikke at be ham herom. Thi han øvet sig i dette paa alle optænkelige og uoptænkelige maater. «Ofte fastet jeg», sier han, «indtil jeg blev saa syk, at jeg holdt paa at dø. Jeg har frygtelig pint og plaget mit legeme med min nattevaaken, mine bønner, mine hudfletninger og andet. Og dersom der nogensinde har været nogen ivrig ven av pavedømmet, saa er det jeg. Ingen har kjæmpet ivrigere for de pavelige forskrifter, ingen har holdt og tilbedt dem bedre og mere end jeg. Jeg gik til skrifte hver dag og bekjendte alle mine overtrædelser i det indre og ydre. Dag og nat iagttok jeg mine klosterregler med største iver. Og alt dette gjorde jeg for at finde fred i min samvittighet».

Men der kom ingen fred. Tvertom! Thi jo mer han søkte frem ad denne vei, desto længer syntes han at komme bort fra freden. Hvad var det nemlig, som altid stod iveien? Det uavladelige tryk av synd! I cellen ropte han saaledes saa høit: «min synd, min synd», at det gjenlød i klostergangene. Munkene trøstet ham med at si: «Broder Martin, ingen er jo helligere end du! Hvor kan du da klage saadan over synd?» De forstod ham ikke. Og mange er de, som til alle tider ikke forstaar eller vil forstaa dette. Det hænger nemlig sammen med personlighetens psyche, det egentlige livscentrum, det inderligste, mest gjennemtrængende i tænkning og erkjendelse. Mange blir her staaende bare ved det mere utvortes. Da farer man let over det samvittighetsmæssige heri. Man nøier sig

med det utvortes moralsk og religiøst lovbundne. Og da er det katholske system nok til at ordne op med synd og gi en slags fred. Kirkefreden. Bots- og avladsfreden. Bokstavfreden. Vaakner derimott den personlige psyche op og staar ansigt til ansigt ikke med kirkekravet, men med Gudskravet i syndebegrepet, da svinder det utvortes rent ind ved siden av alt, hvad der i sjælens og legemets indre bevægelser gjør sig gjældende. Det mindste utslag av uren lyst, begjær, had, misundelse, vrede eller hvad det er i det lange register av lønlige lidenskaper kjendes da som synd. Og jo renere man ønsker at være, desto forfærdeligere kjendes al den utrolige urenhet, som ligger og lurer paa bunden av hele ens væsen. Her sier Luther: «Jeg søkte at befri mig fra disse mine hemmelige, skjulte begjæringer og lyster i tanker og følelser. Men jeg kunde ikke bli kvit dem. Uten ophør vendte de tilbake med sin fristelsesfulde og lokkende magt. Hvad hjalp mig da min munkekutte, mine gjerninger, bønner og forsakelser? Bestandig var der noget igjen paa bunden, som sa: Du er like uren, fuld av lønlig begjær». Under alt dette følte og erkjendte Luther, at kirkesystemet ikke kunde slukke denne syndens ild i inde i hans samvittighets inderste, brændende krok, naar han nemlig stod for Gud, som alting visste, og ikke bare likeoverfor en skriftefader, som ingensinde kunde faa rede paa det hele i dypet av et menneskes synd, selv om man er aldrig saa oprigtig likeoverfor ham. Den sidste hvid faar kun Gud vite. Og det var just denne, Luther altid stred med, men som munkene ikke forstod. Skulde da dette kunne hjælpes paa, maatte der noget andet til end det kirkesystem, han hittil hadde tydd sig til.

Men hvordan fandt saa Luther dette andet? Det var først efter usigelige, næsten fortvilede sjælekampe. Og han fandt det ikke ved at bryte ut av kirken, men just ved at bryte ind i den, i dens allerhelligste, — det vil si, ikke i sandheten, stadfæstet av paven, men i sandheten, skjult i Kristus Jesus, han, hvem kirken hadde stillet i skygge fremfor Maria, helgenerne, gjerningerne og alskens bud, avlad, valfarter og andet. Og denne skjulte sandhet i Kristus kom han omsider til at grave ut som skat, — men av hvilken aker? Heller ikke her av kirkeakeren, men mirabile dictu og næsten som en skjæbnens ironi av den i kirkesystemet bortgjemte bibel. Gudsordet, negtet

lægmanden av kirkeautoriteten, men av Gud skrevet just for alle mennesker, jøder, græker, barbarer, «for at vi alle skal tro, at Jesus er Messias, Guds søn, og for at vi ved troen skal ha liv i hans navn». Det var i grunden ved ren list, at Luther først fik fat paa biblen. Og her var det at han ogsaa for første gang stod overfor det store samvittighetsspørsmaal: Hvem skal jeg adlyde, Gud eller kirken? Altsaa slaa bibelen igjen i kirkelydighet eller aapne den i lydighet mot Gud? Men her var det samvittigheten tilslut slog igjennem netop paa grundlag av det ord: «Man skal adlyde Gud mere end mennesker». Og det blev som et morgengry i utviklingen av det reformatorisk frigjorte menneske. Thi bibelen nu engang opslaat, — det var for Luther som at komme op paa en tinde med et før aldrig anet utsyn. Skridt for skridt førtes han saa langs bibelens milepæle frem paa veien til fred. Og usigelig var hans glæde, da det omsider gik op for ham, at alle syndere, de største som de mindste, hemmelige og aapenbare, — alle skulde faa syndernes forladelse ved at tro paa Kristus. Altsaa uten egne gjerninger! Munkekutte og svøpe til hudflettelse, faste, bønner og hele stasen i det gamle system kunde man kaste overbord! Og saa blot tro paa Kristus! Det var hele systemet. Synes saa let. Gratisteri, — som nogen spottende sier. Fordi de misforstaar det og vil gjøre ogsaa det til noget utvortes arbeide paa linje med det gamle systems gjerninger. Men forstaat i sit væsen er det et intensere arbeide end noget, fordi det ikke er utvortes, men et indre sjælelig aandsarbeide for at faa grundmuret den hjørnesten, paa hvilken man kan bygge sin frelse uten risiko for, at det hele ramler. Dette er troesarbeidet i Kristus, i sammenligning med hvilket et blot ydre kirkearbeide i alskens gjerninger er den rene bagatel. Og da dette gik op for Luther, saa samlet al hans bestræbelse sig om at komme i den fortroligste og personligste forbindelse med Kristus. Naar det sker, da indforlives man i ham. Faar selv til eie, hvad han eier. Som den frelsende ven dukker han ned i vor hemmeligste synd. Til den sidste hvid. Tar den bort med dens utrolige tryk. Og vælter dermed tilside den svære sten, som stænger for døren til fred. I alt dette møter man bare en aapen favn, Jesufavnen, frelserfavnen. Og hele denne sjælelære samler sig tilslut som i et brændpunkt i det Guds ord: «D e n r e t f æ r d i g e a v

troen skal leve». Denne retfærdighet nemlig, som Gud ikke fordrer av os som vor retfærdighet; thi den vil vi aldrig være istand til at præstere. Men den retfærdighet, som Gud fordret av Kristus, og som han magtet at skaffe tilveie og virkelig ogsaa med sit liv og blod vandt. Denne retfærdighet er det Gud uforskyldt gir os, naar vi i troen strækker haanden ut for at be om den og ta den. Denne retfærdighet, som da blir troens retfærdighet. Og se, — i denne Kristi retfærdighet, var det da ogsaa, at broder Martin tilslut sænket sig ned med al sin livsens kvide. Da var det, som det sang ut av hans løste sjæl: Gud, hvor deilig at kjende, at alt, hvad der findes av syndens byrde i samvittigheten er borte, borte! Tilgit, tilgit! Endelig engang puste ut i frihet! Glad som barnet, der løper i lek paa engen under sommersol, fuglesang og blomsterduft. Gudsbarnet! Saadan som Luther ogsaa senere var det med guitaren i haand og ved de vidunderlige bordtalestunder. Her er man frigjort. Frigjort, — ja! Men dermed ogsaa mere end nogensinde samvittighetsbunden. Det er, ikke trælbunden eller frygtbunden i noget kirkesystem. Nei, kjærlighetsbunden i Kristus Jesus! Det sterkeste av alle baand, ja saa sterkt, at «den som blir i ham, synder ikke». Thi syndens magt er brudt. Lovbudet er ikke længer et ydre tvangsbud, men et indre frihetsbud. Som driver verket av sig selv. Er, som Luther sier i traktaten om et «Kristusmenneskes frihet», lik jernet, der blir glødende rødt som ilden netop ved at indgaa forbindelse med ilden.

Da er hele ens personlighet samlet i freden, hjertefreden, Jesufreden, aandsfreden. Det store Amen i Luthersvaret i Worms. Samvittighetsmennesket! Frihetsmennesket!

Lad mig saa faa lov at slutte med et utdrag av Luthers svar i Worms, hans exhortatio:

«Age numqvam contra conscientiam!» Det er: Vær et samvittighetsmenneske og slip dig aldrig løs fra den! «Her staar jeg», — sier Luther. Men vi, hvor og hvordan staar vi? Hvor ofte halter vi ikke til begge sider? Vakler, deler os. Balancerer paa line. Gaar paa akkord. Smetter undav. I feighet, svakhet. Synes ofte mere rædde for mennesker, brødrenes og søstrenes kritik og skarpe tunger, end for Gud. Dyrker forsamlingen, kryper for partiet, tjener person for sak. Gir

ofte efter under en slags hensynsfuldhet, der ender som sovepute baade for en selv og den, til hvem man skulde si sandheten. I en sum, naar vi møter op paa vort Worms, saa staar vi ikke, men glider.

Jeg synes jeg ser og hører Luther derborte i Worms. Den ensomme, utmagrede munken, om hvem keiseren haanlig sa: «Den stakkar skal ikke kunne gjøre mig til kjætter». Ser ham der likeoverfor keiser og konge, pave og fyrste og alt, hvad stort og mægtig er i denne verden. Men hvordan rager dog ikke dette uselige, vesle menneske taarnhøit op over dem allesammen! Hvorfor? Fordi vi her støter paa personligheten, samvittighetsmennesket, frihetsmennesket, — i en sum den kristne personlighet! Det største og vanskeligste av alt at gjennemføre for os stakkels mennesker.

Men naar vi nu hører, at der fra denne personlighet lyder et rop, som med brændende kjærlighet spør os: Er I ogsaa komne ut av det upersonlige og ind i det personlige kristenliv? — kan vi da ogsaa høre, at dette formelig ringer som en stormklokke i denne vor samvittighetsløse og ufrie tid?

Ak, ofte synes jeg det værste med os er, at vi ikke engang hører stormklokken. Vi kalder os Lutheranere. Men Luther deri, personligheten i Kristus, hvor er han henne? I vore hjem, vor skole, vore samfundsforholde, vort folk?

Mon ikke vor tid mere end nogensinde trænger Luthere fra Worms?

Herman Lunde.

GENERALEN

Af professor dr. Edv. Lehmann.

Den dag i begyndelsen af juni maaned, da magistrer og doktorer udnævnes i Oxford, er altid en højtidsdag. I den gamle universitetsaula, mere lig et kirkerum end en festsal, samles de lærde herrer i deres middelalderlige dragter: kansleren paa sin trone, hyllet i sin kappe, universitetsdommerne ved hans side i deres sorte fløjl, fakulteternes dekaner og kollegiernes præsidenter, som fører de unge frem for kansler eller rektor for at de af dem kan modtage den nye værdighed — alt i gamle former, nedarvede fra middelalderen, og alt i kirkens og lærdommens gamle sprog: latinen.

Med særlig højtid staar dog erindringen om den junidag i aaret 1907, da der blandt dem, der skulde hædres, stod en olding med stort, hvidt haar og bølgende skæg, klædt i æresdoktorernes prægtige skrud, med den side doktorhat skyggende over ørnenæsen og de ildfulde øjne, medens lord Curzon som universitets rektor udnævnte ham til doctor juris. «*Senex venerabilis, infinitae multitudinis amice misericors, exercitus de recuperandis animis imperator et dux*». — De ord, hvormed det gamle universitet dengang hilsede *William Booth,* virker stærkest paa latin, men ogsaa oversatte varmer de sjælen: «Ærværdige olding, den uendelige menneskeverdens barmhjærtige ven, høvding og fører for Frelsens hær» — kan noget menneske ønske sig at blive hilset med varmere og stoltere ord?

Den mand, der her blev genstand for den højeste akademiske æresbevisning, var lægmand i ordets strængeste forstand, ulærd og ufilosofisk af anlæg og af princip. Hans skolegang i barndommen var ufuldstændig og ufrugtbar, en bestandig lidelse for den legemligt svage dreng, og da han 25 aar gammel satte sig paa metodistkollegiets skolebænk for at studere latin og græsk var det for sent for ham til at lære det.

Hans skolegang blev en anden: livets, virkelighedens, elendighedens. Hans egentlige skolebænk blev den kontorstol, hvor han blev sat allerede som trettensaars yngling, og hvor han sad, til han blev præst — pantelaanerens, først i Nottingham, senere i London. Her sad han i ni aar, ligesom ved et vindue, hvorfra man ser den menneskelige elendighed passere forbi sig, hvor man

faar storstadslivets vrangside saa nær ind paa sig som næppe noget andet sted. Dær maatte han dagligt bogføre alle disse suk og taarer, al denne fornedrelse, savn og fortvivlelse hos dem, der er fattige, hos dem, der trues af fattigdommen, hos dem, der ingen udvej ser, og som søger at finde glemsel og trøst i synden.

Han var ikke blot tilskuer til dette. Selv var han fattig, skønt ikke født proletar og oprindelig indstillet paa at blive gentleman. Hans fader havde været en forretningsmand, der, som sønnen senere udtrykte det, havde tilbragt sit halve liv med at tjene penge og den anden halvdel med at tabe dem. Men falliten havde gjort familien fattig allerede i Williams barndom; han var det i hele sin ungdomstid og endnu som præst og ægtemand var han ofte aldeles uden penge. Da han med sin hustru forlod metodismen og dens tjeneste, havde de intet andet brød at fortære. Saaledes havde ogsaa hans ældre aandsfrænde Charles Dickens selv maattet erfare elendigheden, for senere at kunne gribe hjærterne ved sin skildring deraf og vække mennesker til medlidenhed med de hjælpeløse og værgeløse; saaledes havde Thomas Carlyle sultet som student, udgaaet af den fattige landalmue. Det er disse tre ordets og forkyndelsens mænd, der mere end nogen praktiker eller politiker, har aabnet menneskers øjne for den moderne kulturelendighed, saadan som denne først aabenbarede sig i det engelske proletariat.

Men William Booths stilling til elendigheden var forretningsmæssig. Han vidste hvad penge betyder og hvortil de kan bruges; tilsidst blev han en mand, der mesterligt kunde operere med kapitaler. Hans liv og gærning drev denne ordets utrættelige forkynder til at blive praktiker; hans fødeland, hans tidsalder drev ham dertil. Han var englænder, fra Englands materielle og tekniske stortid, en Viktoriatidens søn ligesom mange andre af Englands berømte mænd, ligesom Darwin, Stuart Mill og Herbert Spencer. Men det blev ikke dette lands guldalder og dette slægtsleds lyse tro paa menneskehedens lykkelige selvudvikling, der kom til at præge ham.

Hans syn paa livet var ligesaa mørkt som deres var lyst. Han tvivlede dær, hvor disse var troende, ligesom han troede, hvor disse tvivlede. Disse folk var mere eller mindre ateister, men med ubegrænset tro paa menneskehedens udviklingsmuligheder. Han troede paa Gud, men han tvivlede paa menneskenaturen og det menneskeskelige samfund. At livet er en lidelse og mennesket i grund og bund fordærvet, dømt til undergang, det var den

teori, han hyldede, og den bekræftedes dagligt af det, han saa for sine øjne.

Den var ogsaa udtalt af den eneste bog, der havde gyldighed for ham: Bibelen. Booth havde læst mange bøger, baade romaner og opbyggelsesskrifter, men blot denne bog havde hans fulde agtelse og hans fulde hjærte. Han læste ud af den alt hvad han troede paa her i livet: om Gud, om verden, om mennesket; han læste ind i den alt hvad hans livserfaring om mennesker og verden havde lært ham; først og fremmest fandt han i den udtryk for sin oplevelse af Gud, af frelsen i Jesus Kristus

Thi paa et punkt tilhørte han teoretisk den tidsaand, i hvilken han var født, og som hans materialistiske jævnaldrende dyrkede: han var paa sin vis en empirist; erfaringen blev hans princip. Samtidigt med at han forkastede al verdslig viden og ligesom apostelen Paulus «ikke agtede sig at vide andet end Jesus Kristus og ham korsfæstet» betegner han — netop ved disse ord — sin tro paa ham som en «viden», nemlig som en indre oplevelse, der for ham har samme visshed og samme gyldighed som den videnskabelige viden for forskeren.

I denne aand taler hans proklamation af januar 1879 i missionsmagasinet «The Salvationist»: «Vort arbejde er frelse. Vi tror paa frelse, og vi har frelse. Vi er ikke følelses- og teorimennesker *(sentimentalists and theory-people).* Vi forkynder hvad vi har hørt og set, hvad vi har haft i vore hænder og erfaret af livets ord og Guds magt. Frelse er vort maal og med. Det er det, vi vil, intet mindre, og vi vil det strax.»

«Religion var for ham», siger hans biograf, H. Begbie (I. 282) «først og sidst den tvingende erfarings sag. Saa langt som teologien bekræftede hans erfaring, var han teolog; men det var ud af hans egen sjæls erfaring at han dannede sin religion.» En kalvinsk troslære, som han engang fik i hænde, kastede han henad gulvet, da han saa den læresætning, at blot nogle faa er bestemte til frelse.

Dette var den teologiske kritik, som hans store hjærte lærte ham at udøve. Mod «bibelkritik» var han fjendsk, ligesom al historisk og filologisk granskning var ham ligegyldig, ja forhadt. Hans egen bibelkritik var den fromme lægmands, at lade det ligge, som man ikke forstaar: «Nye testamente skal man læse, ligesom man spiser fisk, d. v. s. spise hvad der kan spises og levne det andet paa tallerkenen.»

Men han var dog ikke en «dogmatiker», han, der i «forsonin-

gen i Jesu blod» fandt den grundsandhed, som han byggede sit liv paa? Er det ikke simpelthen metodismens dogmatik, som han paa lægmandsvis ubevidst har tilegnet sig? Utvivlsomt; men hos ham blir det ikke dogmatik. Det blir blot den dragt, som hans religiøse erfaring nødvendigvis maa iklæde sig, livserfaringen baade af menneskets fortabelse og af dets frelse. At dette holdepunkt hos hans efterfølgere har ført til et ret udpræget snæversind og en hel del teoretisk ufordragelighed, er en anden sag, men rigtignok en af de «andre sager», som vanskeligt undgaas, hvor et synspunkt bliver til standpunkt og en bevægelse til institution.

I den forstand var hans Wesleys lærling, at omvendelsen var et og alt i hans teologi, i hans forkyndelse, i hans sjælerøgt. Men dette var jo hans egen oplevelse; det var den erfaring, som han byggede paa og som han daglig høstede under sit arbejde med de faldne menneskers sjæle. Livet er et skibbrud, mennesket en druknende; man har bare et at gøre: at hejse nødsignalet og gaa ombord i redningsbaaden. Da Booth engang som ung metodistpræst benyttede denne lignelse, gik han selv saa fuldstændigt op i billedet, at han sank ned paa prædikestolen som en mand, der gaar under, og svingende sit lommetørklæde som et nødsignal op mod himmelen.

Den kultiske praxis i Frelseshæren svarer til dette. Booth har utvivlsomt ment, at sakramenternes tid er forbi, siden han saa lidet ænser kirkens gudstjenstlige skikke, og hverken har givet daab eller nadver plads i sin kultus. Men ét sakramente har han beholdt, og det tilmed et af de katolske: skriftemaalet. Ikke den lønlige ørebigt, men den offentlige synsbekendelse i menighedens forsamling. Bodsbænken, det er armeéns helligdom; den var for generalen selv det kæreste i hans kirkehus.

Omvendelsen er afgørelsen. Den er skridtet fra Satan til Gud — de to reale magter, der kæmper om mennesket. Omvendelse, det er det vilkaar, der stilles den, som vil fra synd til naade, fra smuds til renhed, fra elendighed og fordærvelse til menneskelykke og velsignelse. Han havde mærket det i sig selv; men i virkeligheden var hans egen omvendelse ikke nogen overgang fra vantro til tro, men fra en delvis til en fuldstændig hengivelse i Gud. Det var en indre klimatforandring, en vældig stigning i sympatien, et gennembrud af den medfølelse, der stille havde samlet sig under hans liv i fattigdommens sfære, og som han nu fornam som Guds eget hjærte og inderste sindelag mod menneskene. For-

dømte under Guds strenghed, saalænge de lever uden Gud, velsignes de af Guds barmhjærtighed, om de helt overgiver sig til ham.

Barmhjærtigheden som tilværelsens grundmagt — det er for ham selve sandheden. Det er Gud, det er Kristus, det er kristendommen. Uden selv at vide af det har han engang digtet en hymne til barmhjærtighedens pris. Den staar som simple prosalinier i et brev til hans ven John Savage. (30te okt. 1849, Begbie I, 115), just fra den tid, da det nye liv vaagnede i den enogtyveaarige William Booth: «Barmhjærtighed»! har du hørt dette ord? Har du kendt dets magt? Barmhjærtighed, kan du tolke dets dulgte, bundløse mening? Barmhjærtighed, lad hver en brise bære denne lyd! Barmhjærtighed! Raab det til hele verden, indtil der ikke findes nogen som ikke har fundet forladelse, nogen plettet og besmittet, af helvede brændemærket sjæl, nogen, som ikke er rentoet og helliget. Til der ikke findes et gran af forbandelse i tilværelsen, ikke en sorg, som ikke er lindret, ikke en taare, som ikke er aftørret. Til verden svømmer over af frelse og alle mennesker bades i dens livsvækkende strøm.»

Dette var hans første kristelige ungdomsstemning; den blev den kraft, som kom til at drive hans manddomsværk. Han tænkte dengang paa at rejse som missionær til Australien; hans barmhjærtighedsmission blev endnu større, blev verdensomfattende. «Verden blev hans sogn» i endnu fuldere mening end for John Wesley. Han selv berejste hele verdens kreds med sin forkyndelse, og dette blev hans sidste store skolegang i virkelighedens skole. Han kunde tilsidst med rette have sagt, at han kendte alle verdens mennesker og at han derigennem kendte verden og menneskene.

Den større synskreds uddybede hans blik for kristendommen og forenklede denne endnu mere for ham end forhen. Hvad er kristendom?» sagde han en gang i København, «man har givet saa mange forskellige svar derpaa. Jeg har bare ét: Saamange som drives af Guds Aand ere Guds børn, siger apostelen. Ligesaa kan man sige: saamange som drives af Kristi aand ere kristne.»

Denne Kristi aand er kærligheden til næsten, den kærlighed, som vil frelse mennesker. «Tro» blev for ham bestandigt mere vilje, handling. Ogsaa her viser han sig som en moderne aand. Hvad den danske Søren Kierkegaard en generation tidligere havde fordret af de kristne: «Kærlighedens gerninger»; hvad William James et slægtled efter Booth havde bestemt som den religiøse

tros karakter: Vilje, omvendelse, overbevisning, virksomhed — dette blev af sig selv til levende virkelighed i William Booth.

Dette havde hans hustru allerede i 1861 givet udtryk i ordene: «Jeg tror ikke paa nogen religion, som ikke *gør* Guds vilje.» For hendes mand blev dette mere og mere evangeliets indhold og al menneskelig visdoms begyndelse. Han fjærnede sig med aarene bestandigt længere fra teorier og teoretiseren. En mand spugte en gang oldingen om, hvormeget han havde tilbage af sin ungdoms metodistiske teorier. Booth svarede blot med at dunke ham paa brystet og sige: «Naar nogen spørger om saadant, saa skal man blot svare: Gaa hen og gør noget.»

Efterhaanden som denne overbevisning voxede i ham — og hans herlige hustru var paa dette punkt hans sikreste støtte og lysende exempel — blev hans livsværk bestandigt mere praktisk og organisatorisk. Af forkynderen blev filantropen; men forkyndelsen tav ikke derfor. Den var til generalens sidste dage et tvingende behov i hans indre, talen var hans aandedræt. Men handlelysten drev ham endnu stærkere. Som filantropisk organisator overtræffer William Booth alt hvad der var opstaaet i den protestantiske kirke, selv pietismens Francke og metodismens Wesley. For disse blev filantropien væsentlig midlet til at skabe et fromhedsliv; for Booth er det et menneskeliv, der skal skabes, og omvendelsen er vejen dertil. I kirkens historie staar han ved sin virksomheds omfang og art jævnbyrdig med Frans af Asisi, tiggermunkeordenes grundlægger. Ogsaa han var jo en bevidst lægmand og en teorienes foragter, der levede helt i troens enfold og i kærlighedsgerninger, «den uendelige menneskeheds barmhjærtige ven,» høvding over talløse skarer af prædikende og hjælpende brødre. De to staar ved hinandens side, kun med den forskel, der bestaar mellem middelalderens idealer og moderne humanitet: Frans vilde gøre mennesker til tiggere, Booth har gjort tiggere til mennesker.

Men han gjorde dem ogsaa til soldater. Dette har hverken Frans eller Wesley vovet eller tænkt sig, ej heller den officielle Romerkirke, som dog ellers kalder sig *ecclesia militans.* Alvor blev der først gjort af dette kampsignal, da Ignatius Loyola traadte til, Jesuiterordenens grundlægger. Han var en søn af det sextende aarhundredes militaristiske Spanien, og han ordnede sine mænd under en jesuitergenerals befaling. Hvor hurtigt og sejrende de drog frem i denne slagorden derom fortæller Romerkirkens historie indtil denne dag.

Man begynder nu saa smaat at formode, at den spanske Ignatius har haft et forbillede i den religiøse hærordning, som endnu paa hans tid havde eftervirkninger i Spanien, og som i sin tid nær havde besejret dette land: Islam. Mohammed er religionshistoriens militære geni og det tvingende bevis for, hvilke sejre der kan vindes, naar troen tager sværdet i haand.

Booth behøvede hverken det ene eller det andet forbillede, og mærkværdigt er det, at hans hær dannedes i det mindst militære af alle Europas lande og i en tid, da den preussiske militarisme endnu ikke havde sat sit præg paa kontinentet. Han havde kampens idé i sig selv, kampen mellem Kristus og Satan. Han læste den ud af bibelen, ligesom de gamle puritanere der havde hentet kraft til at kæmpe med Josuas og Gideons sværd. Heller ikke Cromwells sværd var glemt blandt Englands troende — Carlyle havde ladet det blinke nyslebet for deres øjne. Men William Booth var vel født dermed. Saa tidligt som i 1849 skriver han til John Savage (Begbie I, 113): «Grib standarden og hold den fastere! Udfold bestandigt mere krigsfanen! Gaa haardere ind paa fjendens rækker med trofæer af Immanuels naade og Jesu magt! Trompeten har blæst kampsignal. Eders general kan forsikre jer lykke og lysende belønning. Kronen rækkes jer allerede. Hvorfor da tøve? Fremad, fremad, fremad! «Kristus for mig.» Lad det være Eders løsen, Eders stridsraab, Eders krigserklæring!»

Den, der taler saaledes som yngling, har allerede marskalkstaven i tornystret og er paa vej til at erobre verden.

Hvad siger nu verden til denne erobrer? Hvorledes blir han modtagen?

Den verden, han vil erobre, er de fortabtes, de elendiges, dem, som verden har ladet i stikken, og som derfor selv har glemt deres bedre jeg. Spørg dem, naar de er bleven grebet af den frelsende haand, hvad de har oplevet og hvad de føler. Men nu den verden, som har glemt og forladt sine brødre og søstre? — Ganske vist, man har fejret generalen, man har stillet store midler til hans raadighed: konger og kejsere har modtaget ham og pengefyrster nøjedes ikke med at give ham audiens. Almenheden derimod, særligt i den ikke-angelsaksiske verden, har indtaget en tvivlende eller vaklende holdning overfor Frelsens hær. Altfor nøje har de gode folk lagt sig Jesu ord paa sinde, at den venstre haand ikke maa vide, hvad den højre gør. Understøtte vil man gerne — men, men. Det er humanitet. — men er den

ikke lidt for uciviliseret? Det er kristendom, — men er det den rette?

Og hvad siger kirken? Ja, det var det, kong Edward spurgte generalen om. Og hvad svarede den gamle? *«Sir, they imitate me»*, de efterligner mig. Han smilede derved, og kongen lo.

Det er maaske den største sejr, han William Booth har vundet, at de, der ringeagter Frelseshærens optræden, nu efterhaanden benytter dens metoder og bestandigt mere søger selv at virkeliggjøre dens idealer. *Edv. Lehmann.*

LANDSVÆKKELSE OG KRISTENDOMS-RETNINGER

Der findes flere teologiske retninger i vort land, men bare en kristendomsretning. Det er noget av det mest skjebnesvangre for vort lands kristendom.

Uttrykket «teologiske retninger» har faat hævd, det brukes i tide og utide baade av læg og lærd. Taler vi om «retninger», «samspil mellem retninger», saa menes der teologiske retninger. Om dem er det striden staar, selv der hvor den teologisk ukyndighet er aller størst. Derfor blir det noe saa negativt og ufrugtbart over striden. Aarsaken er at det er paa teologiens omraade *motsætningene* føles. Paa kristendomslivets omraade føles ikke motsætningene saa store, fordi der er bare en kristendomsretning i vort land. Og det vil si, at der er en overmægtig kristendomsretning som optrær som den eneste rette, som føler sig som den autoriserte, og som stiller alle de andre retninger, som rigtignok findes, saa aldeles i skyggen. Den autoriserte kristendomsretning det er den som nu har gjort sit sidste fremstøt paa aarets Gjeilomøte ved opfordring til bøn om landsvækkelse.

Den autoriserte kristendomsretning det er den som kommer til orde i næsten alle vore kristelige blade, i de allerfleste av vore kristelige foreninger, paa landets bedehuse, gjennem de allerfleste av landets lægprædikanter. Den holder til huse næsten overalt hvor benævnelsen «kristelig» brukes. Og naar man derfor i vort land tænker paa noget kristelig — kristelig arbeide, kristelige

forkyndere, kristelig meninger osv. — saa er det forenet med forestillingen om denne autoriserte kristendomsretning.

Og naar det 6te Gjeilomøte retter opfordring til «alle troende kristne i vort land» om at samle sig til bøn om landsvækkelse, saa vet det ogsaa bestemt, hvor disse mennesker findes. De sender sin opfordring «med broderlig hilsen til alle styrer for de kristelige organisationer i vort land.» Der findes nemlig alle troende kristne, der findes landets eneste kristendomsretning.

Slik har det heldigvis ikke altid været i vort land. Det har været slik før at ogsaa de som ikke følte sig hjemme i en bestemt kristendomsretning allikevel vovet at løfte hode som kristne — troende kristne som det nu heter, allikevel vovet at samle sig til kristelig arbeide for at vække vort folk.

Vi skal ikke gaa længere tilbake end til midten av forrige aarhundrede. Da fandtes der ialfald to levende kristendomsretninger i vort land: pietismen og grundtvigianismen. De var i mange stykker saa forskjellig som nat og dag, men fik begge paa hver sin maate lyset til at skinne klart for vort folk.

Det var uten tvil en styrelse, at netop disse to retninger samtidig vakte vort folk. I en vækkelsens tid var der hjem for mere forskjelligartede mennesker end den ene av retningene kunde ha huset, til velsignelse ikke bare for dem som fandt sig et hjem men ogsaa til velsignelse for vort folk den dag idag.

De var i høi grad forskjellige disse to retninger, saa forskjellige, at de nok aldrig kunde ha enedes om et felles oprop om en landsvækkelse. Dertil hadde de begge for aapent syn for hinandens svakheter, for faren ved den anden parts syn. Nei, sammen kunde de ikke ha virket, men nu er vel alle enige om, hvordan de begge netop ved sine forskjelligheter vakte vort folk. Tænk paa slike motsætninger som Gisle Johnson og Christoffer Bruun. Nu er de begge kanoniseret.

Det skjæbnesvangre er at nu strides vi om teologi, men lar kristendommen i vort folk bare pleies av en retnings folk. Det skjæbnesvangre er at vi er faldt fra hverandre i teologiske retninger, vi som hører sammen i et andet aandelig hjem, end det denne ene kristendomsretning kan skaffe os.

Der findes nemlig ikke bare en slags kristne i vort land. Der findes mange troende kristne som læste opropet fra Gjeilomøtet, baade en og to ganger, men la det hen og fortsatte som før i al enkelhet at be: «Helliget vorde dit navn», «komme dit rike».

Det var ikke fordi vi ikke ønsket vækkelse av vort folk. Det var ikke fordi vi ikke trodde paa Gud og Guds magt.

Det var fordi opropet var præget av en kristendomsretning vi ikke følte os hjemme i.

Det findes mange troende kristne som søker sin næring i Guds ord og ved Herrens nadverdbord, men som ikke orker at læse de kristelige blade, som føler at de blir daarligere kristne ved at læse norske lægprædikanters egenhændige beretninger om deres store og gode gjerninger, og om de prester som ikke for Kristi skyld kan forsage et glas øl.

Der findes mange troende kristne i vort land som hver søndag i kirken er levende med fra syndsbekjendelsens dyp til lovprisningens høider, men som kan føle sig vammel ved foreningenes og bedehusenes kultus.

De findes, men de har ikke magtet at danne en kristendomsretning, som tør reise hode til kristelig kamp for Guds rikes sak i vort land.

Der gaar en tydelig linje fra 50 aarenes pietisme til vore dages autoriserte kristendomsretning.

Vel er det saa, som professor Hallesbye gjør opmerksom paa i sit foredrag paa aarsmøtet for bekjendelsestro presters broderkreds, at mellem 50 aarenes pietisme og vor tidsvækkelses forkyndelse kommer indflydelsen fra C. O. Rosenius. Det har forresten ikke bare været til gavn for vor tids kristendom.

Og allikevel er der ikke tvil om hvem der har overtat pietismens arv og menighet.

En slik klar og tydelig linje gaar der ikke fra grundtvigianismen til vor tid. Den øvet i sin tid en stor indflydelse, men linjen er brukket over i mange sidelinjer, som aldrig senere har fundet hinanden.

Vi er vant til at se paa folkehøiskolebevægelsen, som den direkte avtager av grundtvigianismen i vort land. Den har ogsaa grepet en side av den i det mindste, men grundtvigianismen spillet paa flere strenge. Det er vel ogsaa en av grundene til dens fald. Der stod pietismens ensidighet langt sterkere.

Høiskolebevægelsen har grepet ideen om folkelighet, det nationale, det menneskelige. Men den har tilbøielighet til at sætte maalsaken over alt andet, ogsaa over kristendommen. Derfor — blandt andet — har den aldrig kunnet bli en kristelig bannerfører i vort land.

Grundtvigianismen hadde et aapent syn for kristendommens

sammenhæng med det almindelige kulturliv og dens ansvar for det hele kultursamfund. Det er ikke for intet at en av den senere grundvigianismes førere i vort land Christoffer Bruun var redaktør av «For Kirke og Kultur». Men mellem grundtvigianismens største glanstid og kamptid i vort land og vor tid ligger kristendommens store sammenstøt med det almindelige kulturliv. Da brøtes linjen over i den liberale teologi som den retning som hadde det klareste syn for kristendommens sammenhæng med kulturlivet.

Pietismen gik uskadt gjennem kampen. Den optok den nemlig ikke. Den arbeidet i en anden menighet, i et andet distrikt, hvor kampen ikke føltes. Men da kampen i sammenstøtet mellem kristendom og kulturliv i det væsentligste var over, maatte den liberale teologi vende sig mot en ny front. Kampen som oprindelig var en kamp for kristendom mot kristendommens fiender er blit til en kamp mellem kristendommens venner.

Og kampen har været saa haard og bitter, at den liberale teologi ikke har magtet mere end at hævde teologiens kald og opgave. Den har ikke magtet at skape nogen kristendoms retning endnu, ikke formaadd at bli nogen kristelig bannerfører i vort land.

Grundtvigianismen hadde syn for kirken, for folkekirken og dens betydning. Den kaldte jo ogsaa sin særopfatning: Den kirkelige anskuelse.

Nu, den kirkelige anskuelse i sin specifikt grundtvigske form, kommer vel aldrig mere tilbake. Der var læren svak, men livet skjønt. Men det kirkelige syn som vi har i vort land har ikke lite at takke grundtvigianismen for.

Der lever endnu ikke saa faa kirkekristne i vort folk; de føler sig hjemme i kirken, i den kirkelige gudstjeneste og ikke i foreninger og paa bedehuse.

Kirkekristendommen har hat en vanskelig tid at gaa igjennem. Individualismen, ikke mindst i dens kristelige form — den autoriserte kristendomsretning er sterkt individualistisk — har været den imot. Den har derfor maattet finde sig i at bli holdt for kristelig mindreværdig. Av natur er den anlagt for det kvietive, for det passive; men at den er blit satt mere og mere ut av spillet, har netop heller ikke opmuntret den til aktivitet.

Den har levet i stilhet, men dog levet.

Men heller ikke kirken har vovet at være nogen kristelig bannerfører i vort land. Den har heller ikke skapt nogen kristendomsretning som slaar et slag for Guds rikes sak.

Man kunde næsten si at alt har hjulpet til at dele for at den ene kristendomsretning kunde faa herske.

Men nu er dette meget skjæbnesvangert for kristendommens sak.

Den ene overmægtige kristendomsform er nemlig ikke slik at vi kan nøie os med bare at ha den til bannerfører.

Den passer for en stor del av vort lands indbyggere. Den har en stor gjerning at utføre. Ingen skal hindre den i dens arbeide, heller ikke nu naar den samler sig til vækkelse, selv om man ikke kan anerkjende formene for denne samling.

Det er kanske intet land, hvor den passer bedre end netop hos os, hvor folkekarakteren slik kommer den i møte.

Men den passer ikke paa langt nær for alle.

Ja, for mange er den livsfarlig. Det er mange jeg ikke tør la læse dens kristelige blade.

Den passer ikke for alle.

Og skal den raade grunden alene er den farlig for hele kristendommens sak.

Den er farlig, fordi den mangler synet for det indirekte arbeides betydning for Guds rike. Derved kan den virke baade kirkelig og dermed kristelig nedbrytende. Det er typisk, at i opropet fra det 6te Gjeilomøte nævnes ikke kirken. Der tales hverken om vækkelse av kirken eller vækkelse fra kirken. (Se Gabriel Skagestad: «Landsvækkelse» i Luthersk Kirketidende nr. 4).

Den er farlig fordi den mangler synet for kristendommens sammenhæng med kulturlivet.

Man kan med en viss ret paastaa at kristendommens kontakt med kulturlivet glap da pietismen blev dominerende i 60—70 aarene. Og ad den samme linje kjøres der den dag i dag.

Vi ser kanske endnu ikke faren saa lyslevende. I vor kirke ialfald lever vi paa kulturarv, gammel kulturarv den dag i dag. Men vor nuværende kristendomsform er kulturfattig.

Det er farlig baade for kristendommen og kulturen, farligst selvfølgelig for kulturen.

Den raadende kristendomsform er farlig fordi den er for ensidig.

I sin ensidighet mangler den synet for personlighetens, ogsaa de kristne personligheters uhyre forskjelle. Det er snart sagt ikke ende paa regler for hvad en kristen maa mene og tro — likefra om avholdssak, til kristelige trossætninger.

Den er farlig, skal den alene være kristendommens bannerfører i vort land.

Derfor trænges det at der reiser sig en anden kristendomsretning som ogsaa kan vække vort folk.

Naar jeg ser paa de linjer som fører frem fra den tid der stod en anden kristendomsretning ved pietismens side, saa er det bare en av dem, som jeg tror kan føre frem til en ny sterk kristendomsretning.

Det er den kirkelige linje.

Kirkekristendommen fører længere tilbake i vort folks bevidsthet og kjærlighet end nogen anden retning.

Kirken er i sit væsen samlende og dog ikke nivilerende.

Vel er den konservativ, men vidhjertet.

Den bærer med sig kulturarv, men vil tjene bare en herre. Menighetens herre.

Den vil vinde alle, men har ikke mistet sig selv.

Den har haab for alle, men mest haab til ham. som eier riket, magten og æren i al evighet.

Den vil kanske ikke lage oprop til bøn om landsvækkelse. Den har aldrig yndet oprop, men dog kjender den det

«dybe, stille sterke milde
guddomsord fra himmelhavn,
raabe, kalde hjerter alle
Til den gode hyrdes favn
vidne om, hvad os er givet:
Jesus er vor vei til livet.»

— — —

Men vi faar igjen ind i den mere nøgterne betragtning. De teologiske retninger har vel endnu saa meget magten over os og den ene kristendoms retning er vel endnu saa almægtig, at der er lite haap for en kirkelig samling om en kristendomsretning. Det er ikke tvil om at mange av os som i teologi er motstandere føler os aandelig hjemme i den samme kristendomsretning, den kirkelige, at vi føler os staaende sammen i opposition mot den autoriserte kristendomsretning. Men det blir vel endnu en tid før livet kommer over læren.

Indtil da pligter vi hver inden vor særretning at arbeide frem en kristendomsretning. Det gjælder ikke mindst os, som synes vi sogner i teologisk henseende til den liberale teologi.

Det er et underlig faktum at der næsten ikke findes et kirkelig blad i vort land. Der findes kristelige blade, ja hvad findes der ikke av kristelige blade. De er næsten alle uttryk for den ene saliggjørende kristendomsretning. Men hvor mange blade findes der, som hævder et andet kristelig syn?

I grundtvigianismens tid utkom der et «Kirkeligt folkeblad». Nu har vi «Kirke og Kultur» men det er intet folkeblad.

Der blev i sin tid holdt møter «For frisindet kristendom». Det var før den teologiske strid hadde ødelagt al sund sans. Det er næsten saart at tænke paa, hvem der dengang kunde samles under merket «For frisindet kristendom» og saa trække sammenligning med nutiden. Vi kan bare tænke paa Drammensmøtet.

Men selv om det ikke er andre end de liberale som tør samles under etiketten «frisindet», vilde ikke slike møter allikevel bidra til at fremme den kristendomsretning, som trænger til at bli sig bevidst?

—

Der arbeides om dagene for en landsvækkelse. Det merkes en fælles plan. Den merkes i de kristelige blade, den merkes paa bedehusene, i lægprædikanters forkyndelse. Den merkes paa kristelige stevner og møter. Der holdes vel ikke et stevne om dagene, hvor ikke en eller anden taler om vækkelse. Det var kanske bedre om der blev talt til vækkelse, og det ikke bare av de vakte, men ogsaa av dem paa gater og stræder. Overalt merkes det, at noget stort er planlagt, overalt, uten et sted: i kirkene. Men det staar jo heller intet om kirken i opropet, som nok er vel gjennemtænkt og veiet paa guldvegt. I kirkene lyder det samme som altid, alt efter den naade Gud gir.

Det kommer av, at der trods alt, er en anden kristendomsretning i vort land — end den ene.

Men denne kirkelige kristendomsretning maa lære at kjende sin besøkelsestid.

Arne Fjellbu.

TO FINMARKSKE PRESTESAKER I DET 18DE AARHUNDREDE

AV provst A. HALVORSEN.

I.

Sogneprest Claus Schults suspension.

Til Loppens prestegjeld blev ved de kgl. res. av 5te april 1720 og 27de august 1723 lagt Hasvik anneks, som indtil sidstnævnte aar hørte til Alten—Talviks prestegjeld. I 1723 var endnu Melchior Tybring sogneprest i Loppen; men da han var død i 1725, blev en dansk mand, Claus Schult, utnævnt til sogneprest i kaldet og ordinert 29de oktober 1725.

Schult var en hidsig og opfarende mand, der privat og fra prædikestolen ikke undsaa sig for at bruke ukvemsord og grove utfald mot folk. Likesaa var han ofte likegyldig og slurvet i sin embedsførsel. Over dette hadde, saavidt kan forstaaes, menigheten klaget til biskopen, Eiler Hagerup, under hans sidste visitas i Loppen, antagelig i 1734, likesom biskopen ogsaa selv da hadde merket flere av hans feil. Han hadde derfor ogsaa «udi enrom» foreholdt presten, hvorledes hans opførsel var til skam og skade for ham, og formanet ham til at lægge vind paa herefter at ta det anderledes.

Men Schult blev ikke bedre; tvertimot, han gjorde sig skyldig i endnu flere forseelser, og saa indgik da endelig menigheten i 1737 i anledning av hans mange «mishandlinger» med skriftlig klage over ham til Vest-Finmarkens provst, Johan Falch, sogneprest til Alten—Talvik 1735—1752.

De «mishandlinger» presten skulde ha gjort sig skyldig i var: 1. «Forseelser mot komunionen», 2. at «han hadde i mange aar komuniceret sig selv», 3. «endel andre ubesindigheter imot menigheten».

Hans «forseelser mot komunionen» bestod vistnok i, at han hadde utdelt vinen før brødet. Ifølge loven skulde han da straks ha indmeldt denne sin feiltagelse for provsten og holdt sig fra prædikestolen, indtil han kunde være absolvert av provsten, og indtil hans sak var blit undersøkt av stiftamtmanden og biskopen. Men istedet derfor fortsatte Schult sit embeds betjening, som om ingen forseelse var blit begaat.

Provsten oversendte klagen til biskopen med skrivelse av 16de september 1737. Og ifølge svarskrivelse av 21de februar 1738 fandt biskopen, at disse Schult's «omstændigheter» var saadanne, at biskopen ønsket, «hand selv vilde qvittere for at faa kald i Danmark». Hvis ikke, burde han «absolute at tiltales og dømmes.»

Biskopen tænkte sig muligheten av, at Schult kunde vilde undskylde sig og forebringe, at han hadde faat biskopens tilladelse til noget av det, han nu var anklaget for. Men det erklærer biskopen var paa ingen maate tilfældet. Provsten maatte holde sig til, hvad biskopen hadde sagt og nu handle med forstaaelse av, at ansvaret nu vilde falde paa ham, om det skulde komme for kongen, at noget saadant som det i dette tilfælde omhandlede fik passere upaatalt.

30te og 31te mai 1738 holdt biskopen visitas i Talvik, hvorhen han hadde tilsagt presten Schult at møte sammen med en del mænd fra Loppen og Hasvik. Disse mænd indfandt sig, men ikke presten, uten «at noget lovlig forfald kunde paaskyldes».

Av de undersøkelser, biskopen nu kunde faa anstille, fremgik saa meget, at Schult for sine forseelser under komunionen blev ilagt en pengebot, som han skulde betale til enken efter den forrige sogneprest, Tybring. — De mænd, som var møtt frem fra Loppen og Hasvik, blev av biskopen paalagt, at det straks skulde indmeldes for provsten, naar presten i sine prækener overfuset og utskjældte menigheten.

Dernæst paala biskopen provst Falch i skrivelse av 31te mai 1738 til «førstkommende tingtid» at reise til Hasvik, hvor da almuen saavelsom sognepresten vilde være tilstede. Provsten skulde der overhøre ungdommen og «erfare de gamles og unges tilstand udi Christendommens Stycher». Sognepresten skulde

han tilkjendegive biskopens høilige misnøie med, at han «i egensindighet» ikke hadde indfundet sig i Talvik trods biskopens ordre, idet han selv «i lovens pag. 349» kunde læse, hvad saadan ulydighet fortjente. — Endvidere skulde han foreholde ham, at hans sognefolk beklaget sig over, at han var skjødesløs i sit embede, at «materier» i hans prækener for størstedelen ikke var opbyggelige, og at hans prækener ikke var tydelige, overbevisende og efter «saliggjørelsens orden indrettede», samt at de ikke holdtes med saapas klar og kraftig røst, at folket i kirken kunde høre dem «sig til gafn og gode».

Alt dette hadde biskopen erfaret under sin visitas i Loppen og hadde i den anledning advaret og formanet sognepresten. Men nu paalægger biskopen provsten offentlig «udi kirken» at forelægge ham dette, og skulde saa ske, at han heller ikke da vilde behage at ta det paa en bedre og opbyggeligere maate, saa skulde menighetens misfornøielse derover bli «andraget for vor allernaadigste konge til forandring at erlange».

I anledning av, at menigheten ogsaa hadde klaget over, at presten kun sjelden var i Hasvik og holdt gudstjeneste, skulde der træffes bestemmelse om, hvormange gudstjenester der skulde holdes i hver av de fire aarstider i Hasvik kirke. Og vilde ikke presten her føie sine sognefolk i deres ønsker, skulde han «qvittere dem, at de med en bedre og redebonere prest kunde vorde forsynede».

Hvis nu Schult vilde finde sig i dette og saaledes «beviise tilbørlig ære» for sit eget, for biskopens og for provstens embede, saa vilde jo alt være vel. Men skulde han «beviise sig egensindig» og «mangle respect for disse alvorlige paamindelser», saa skulde provsten ved amtmandens hjælp faa optat forhør i anledning av menighetens anker over presten og hans gjerning, og en utskrift av forhørsakten skulde derpaa sendes biskopen.

I de første dage av juni forlot biskopen Talviks prestegaard, men allerede fra Gjermundby, ca. 7 km. længere ut i Altenfjorden, sendte han atter en skrivelse til prosten, datert 3die juni om presten Schult's sak. I denne skrivelse heter det: — — «ifald der opdages den mishandling med komunionen, da vil manden (Schult) berette eder, at Hand haver afgivet den sag,

og formener at mulchten til presteenken skal betales af hans andeel i Michaelis Præbende, men dertil skal I svare, at jeg saadant ikke tilstaar ham. Hand skal ingen andeel have udi præbendet, og jeg agter iche at føie ham i nogen maade for Hans tølperagtigheds og uærbødigheds skyld. Saafremt nogen angiver ham, da bør han fyldestgjøre lovens lydende for det første og siden afvente kgl. resolution for den dristighed at continuere udi embeds betiening».

Under sin reise sydover hadde biskopen faat nøiere besked om presten Schult, blandt andet ogsaa om hans selvkomunion. Dette forbedret ikke Schult's stilling hos biskopen. Fra Gildeskaal skriver denne den 21de juli derom til provst Falch: «I mange aar skal Loppens egensindige prest have komunicert sig selv, hvilched med mange ord i ritualet forbydes. Det er dog skammeligt, at saadant skal skie ustraffed. Dersom Hand er ikke suspenderet, saa bør Hand for denne handel at suspenderes. Det bedste var, om Hand vilde reise sin vey. Dersom I haver haab om forbedring hos ham, saa kand en admonition tilskrives Hannem, at Hand vil læse ritualen og holde sig det efterrettelig, hvis icke saa bør Hand solennitter suspenderes».

Men allerede før dette sidste brev var skrevet, hadde provsten St. Hansdags 1738 holdt visitas i Hasvik, med overhøring av ungdommen. Under denne overhøring viste det sig, at de fleste av disse kunde «Catechismi ord udenad, men mange iblandt dem forstode lidt eller intet derav». Herfor blev klokkeren, som tillike var skolemester, tiltalt. Men «Hand bevidnede sin flid iblandt dem og gaf skylden paa de unges egen glemsomhed og skiødesløshed».

Menigheten blev dernæst tilspurt, om den hadde noget at klage over sin prest. Og hertil svartes: 1. at «Hand til denne tid ikkun kom til dennem 2 gange i aaret, sc. fra bededages tider indtil tingtiden og saa igjen til Michaelis tid, og at derfor den tid fra Michaelis til bededagen faldt dem for tung og lang at leve uden prestetieneste».

2. «At Hand ikke prædikede saa høyt, og med saa lydelig stemme, at de kunde høre same».

3. «at visse talemaader udi hans prædiken vare formeget skarpe og uten trøst».

I anledning av første klagepunkt erklærte presten, at han gjerne skulde føie deres ønsker, «saalænge Gud forlenede ham dertil sundhed og kræfter, og saaledes ogsaa komme til dem i fasten henved Vorfruetid.»

Om det andet punkt sa han, at de aldrig hadde besværet sig over saadant til ham, og at han hadde trodd, at de godt hadde hørt ham, eftersom kirken var saa liten; men han skulde gjerne for eftertiden gjøre dem den tjeneste at tale saa høit, «som hand fandt sig kræfter til».

Men angaaende den tredie besværing uttalte han, at «hand prædikede loven og evangelium, og viiste dem af loven at kjende synden og af evangelio at ta tilflugt til Christum, og at det var deres egen taabelighed, at naar hand ialmindelighed straffede synden, de da forstod det om en og anden især.»

Hertil bemerkedes, at han isaafald maatte «bruge den Helligaands talemaader», hvilket han ogsaa mente, at han altid hadde gjort, og det vilde han ogsaa herefter gjøre, og forøvrigt sa han, var «der en retfærdig Gud, for hvis dom baade hand og de engang skulde gjøre regenskab for alleting.»

Provsten formante derpaa menigheten til at leve saaledes, at de kunde ha Guds aands og en god samvittighets vidnesbyrd, saaledes at lovens trudsler i prækenen ikke skulde ramme dem eller høre dem til. Dette lovet de og sa, at de forøvrig ikke hadde noget at klage over, men at de vilde være vel fornøiet, naar det, som de hadde besværet sig over, blev rettet paa.

Vel tilfreds reiste provsten efter denne visitas hjem til Talvik, idet han haabet, at al misforstaaelse mellem prest og menighet i Loppen nu skulde være ordnet. —

Men da presten Schult var kommet tilbake til Loppen, holdt han paa 4de søndag efter trefoldighet en præken, som i høieste grad opbragte menigheten mot ham.

Idet han i denne præken gik ut fra apostelesn ord: «vorder mine efterfølgere brødre»: — begyndte han straks «av sine affecter at schumulere» og sa til sin menighet: «I ere djævelens efterfølgere og ere av den fader djævelen». — Han ropte sin præken ut i kirken og sa saa, at aarsaken til, at han nu hadde præket saa høit, var den, «at nogle grove bønderknolde, som stedse var opdragne udi fæhuuset og mødingen», hadde kla-

get, at han præket «sagte», hvilket han sa, de hadde «løyet som løgnere, skjelmere og bedragere». «Han sagde og derhos: «hvor kunde jeg prædike saa høyt, at soen der ligger hjemme som svinet i sølen til begge ørene, kunde høre det?» — Likesaa uttalte han sin forundring over, at «en tølperagtig bonde vilde dømme om studerede mænds prækener, de som iche ere studerede, de som iche har forstand, iche engang hæste, koe, eller svineforstand, langt mindre forstaar de at læse een bøn eller sit fadervor, men efterstræbelse, løgn, bagvaskelse, findes hos dem.» «Der var en tid i Jerusalem,» sa han, «at sølf og guld blef iche mere estimeret end steene paa gaden, da derimod udi Samaria et asenhoved galdt mange sekel sølf, saa er det nu ligeledes, at et asen, en grof bondetølper, som iche havde hæsteforstand, var mere i estime med deres løgn og bagvaskelse end dem, som har studeret.» Og endelig mente han, at «med den samme maade mand maaler, skal mand igjen maales.»

Dette referat av hans præken er tat av den klage, som nu blev indsendt over ham til provsten. Klagen var datert 1. juli 1738 og var underskrevet av Reyer Gamst, Mens Hansen Koby, Ole Jørgensen og Morten Svendsen. — I denne klage nævnes atter, at presten hadde «forseet» sig under sakramentets forvaltning. Og da han uten at indmelde dette for sine overordnede fortsatte sit embeds betjening, saa var menigheten kommet i tvil, om de ogsaa med god samvittighet kunde benytte ham som prest og sjælesørger. — Likesaa anførtes, at han hadde meddelt sig selv sakramentet og dette maatte efter klagernes «ringe forstand være imot Guds og kongens lov.» De androg da provsten om, at han som en «retsindig Guds mand» maatte være dem «fattige folk» behjælpelig, saa at saadan utilbørlig tale, som nu hørtes paa det «hellige sted», og som betok «fattige enfoldige folk baade andagten, lysten og nytten til at anhøre præken», kunde bli stanset.

I klagen var ogsaa nævnt, at foged Wedege og sorenskriver Bugge hadde været tilstede i Loppen kirke hin 4de søndag efter trefoldighet, men at de efter en times tid at ha hørt paa prækenen var gaat ut av kirken «formodentlig av kjedsommelighet.» — Da provst Falch hadde mottat klagen, utbad han sig derfor straks disse herrers vidnesbyrd, og de gav da ogsaa begge sin

erklæring, «at de ikke kunde negte at jo presten herr Schult i bemeldte sin præken brukte mange usømmelige og det hellige sted uanstændige talemaader, at han intet talte til opbyggelse, men alene av affecter, og at de derom vilde gi nærmere vidnesbyrd, naar det forlangtes.»

Provsten meddelte derpaa Schult menighetens klagemaal og utbad sig hans erklæring derom, hvilken han ogsaa fik. I denne søkte presten at forsvare sin præken, skjældte sine anklagere ut for «et fordoblet og fordieflet parti» og fogden og sorenskriveren for at være partiske og hans avindsmænd samt paastod, at hans forseelse mot sakramentet var allerede op- og avgjort mellem ham og biskopen.

Menighetens klage, prestens erklæring samt fogdens og sorenskriverens uttalelse blev derpaa av provsten oversendt til biskopen med forespørsel om, hvorledes saken fremdeles skulde tages. Hertil svarte biskopen, at loven maatte følges, og at Schult maatte suspenderes fra sit kald. Fra biskopens side skulde naturligvis den assistanse, som «lovmæssig» var, ikke utebli, om provsten blev ved paa «lovlig maate at fortsætte».

Og vaaren 1739 lot saa provsten forkynde Schult suspension i følgende skrivelse: «Efterdi menigheden paa Loppen for nogen stund siden skriftlig har indgivet og anklaget Eder hrr. Claus Schult: 1. at I bruger affecterede og usømmelige talemaader paa prædichestolen, hvilchet og samme tid af fogden Wedege og sorenskriver Bugge blef attesteret skriftlig, 2. at I udi mange aar har brugt at communicere Eder self, og 3. at I for rum tid siden ved annexet Hasvik skal have forseet Eder i Nadverens Sakramentets forettelse, saa tilholder Jeg Eder herved paa embeds vegne, saasnart dette vidnefast er bleven Eder forkyndt og forelæst, efter lovens 2 Bogs cap. 11, Articul 11, ganske at entholde Eder fra Prædichestolen og ald anden Præstetieneste, indtil, saa snart ske kand, Sagen udi en loflig Provsteret nærmere kand vorde undersøgt, og derudi efter loven og sagens beskaffenhed kan kjendes og dømmes.»

Da denne suspension var blit presten Schult forkyndt, avholdt han sig aldeles fra sit embeds betjening og besluttet saasnart som mulig at reise til Kjøbenhavn for at søke kongens naade, hvorom han underrettet provsten. Da det ikke paa den tid

av aaret lot sig gjøre at faa samlet de prester, som skulde være bisiddere i provsteretten, reiste derfor provsten med «nogle ærlige sognemænd» ut til Hasvik, hvor ogsaa Schult og hans anklagere efter provstens indkaldelse møtte frem. Under det forhør, som der av provsten blev avholdt, fastholdt anklagerne sit klagemaal, som sandfærdig i alle dele, og Schult selv tilstod ogsaa, at han hadde forset sig ved sakramentets utdeling, og likesaa, at han hadde meddelt sig selv sakramentet. Men om det første sa han, at det var sked «i dype tanker», og det andet hadde han gjort «av den høye nødvendighed, efterdi han var bange og svag paa sjøen, at han iche torde reise til andre prester, for at lade sig af dennem betiene.»

Provsten gav ham derpaa lovlig varsel om at møte i Trondhjem for biskopen og stiftamtmanden «for at svare til sin mishandling». Likesaa negtet han ham at nyte sit kalds indtægter.

Mens biskopen billiget provstens handlemaate i alt andet i denne sak, ansaa han dog denne provstens sidste bestemmelse om embedsindtægterne for feilagtig. Han paala derfor provsten at ophæve dette forbud, ti selv om presten var suspendert, saa hadde han dog ret til embedets indkomster, indtil dom var faldt eller saken paa anden maate var avgjort.

Utpaa sommeren 1739 reiste Schult nedover til Bergen og derfra antagelig til Kjøbenhavn, hvorefter han indkom til kong Kristian den 6te med en «allerunderdanigste memorial», hvori han bad om tilgivelse for sine forseelser, der hadde «tildraget sig under dybe tancher», og om eftergivelse av den straf, han hadde fortjent, saa at han igjen maatte faa tiltræde sit embede «uden skriftemaal efter loven at udstaa».

Sin ansøkning hadde han kunnet ledsage med «gode vidnesbyrd om hans opførsel udi de 13 aar, hand samme embede havde betient». Likesaa gav biskopen en erklæring i anledning av denne Schult's ansøkning, hvori han uttalte, at prestens forseelse ved Nadverens utdeling «ey skulde være skeet af nogen liderlighed», ligesom han maatte holdes for at være aldeles «ubeqvem» for Finmarken, saa sjøræd som han var. Biskopen gik ogsaa i forbøn for ham, at han maatte «vederfares barmhjertighed», eftersom hans «omstændigheder i alt var ynkværdige».

Claus Schult blev derpaa av kongen benaadet og fritaget for al straf ifølge kgl. res. av 5. august 1740, givet paa Fredriksberg slot, hvori det heter i skrivelse til biskopen, efterat Schult's ansøkning og biskopens erklæring er omtalt: «Thi give Vi dig herved tilkiende, at Vi, efter saadan Beskaffenhed, af kongelig mildhed og naade og allernaadigst Medynk over hans bedrøvede tilstand herved have funden for godt at tilgive fornefnte Claus Schult Hans i forberørte maade begangne forseelser, og at dend Hannem derfore tilkommende straf maa efterlades, men derhos allernaadigst ville, at Hand til et andet kald at nyde skal anføres».

Schult kom ikke mere op til Loppen. En tid efter sin benaadning blev han utnævnt til sogneprest til Tolgen i Østerdalen. Han døde aar 1760. (Forts.).

BØNN

Er du bare kristnes Gud
du store, rike aand,
de som staar med ord i pagt
snørt inn av sterke baand.
Eller kan jeg lete fritt
paa hele jordens kreds,
se dig i en blomst, et blikk,
ja alle, alle steds?

Kristnes store, lille Gud,
jeg søker ikke dig,
men ham, som elsker syndere,
de utfor alfarvei.
Loven, ja, den holdt jeg ei,
men brøt den ofte ned,
og sommerfuglen i min vei,
den tok jeg oftest med.

Hver gang et beger blev mig budt
jeg drakk til bunden ut.
Allikevel, du store Gud
jeg lengtet sterkt og trutt.
Hver gang jeg drakk av livets drikk
til ondt, ja oftest det
min lengsel steg, min kvide fikk
mit saare hjerte se.

Jeg strekker fattig haanden ut:
ei mennesker jeg ber,
men dig, o Gud; en synder stor
du inn i sjelen ser.
Jeg tror, jeg sikkert vet og tror
at du ser annet der,
enn kanske den, som ikke vil
mig rekke haanden her.

Du ser ei overflatens skinn
men gaar den helt forbi.
Du finner lengslen i mit sinn,
paa den du maa mig gi
den fred, som her jeg aldrig fant
skjønt livet frem sig bød,
fordi der under alting brant
en evighetens glød.

Laura Kaurin.

NOTIS

Vor missionspraksis.

Til mine to artikler om misjonen (januar og november ifjor) har sogneprest *A. Gundersen* på hjemvei fra Madagaskar sendt mig noen supplerende og korrigerende bemerkninger for to særlige punkters vedkommende. Det gjelder først mine sterke ord om at der er blitt syndet meget på misjonsmarken derved at vi tok fatt med den tanke at det å være kristen, overalt betød å være kristne *som vi er det;* vi vilde gjøre gasserne til lutheranere o. s. v.

Jeg gir først sogneprest *Gundersen* ordet:

*

«Vore missionærer *maatte* forkynde den kristendom, de selv eiet; hvad i al verden skulde de ellers forkyndt? De burde da vel ikke først forhandlet med andre konfessioners missionsselskaber om at finde en generalnævner av kristendom at forkynde? End der, hvor de norske kom før andre! i Zulu og i Hunan? — Og de *maatte* ordne gudstjenesten væsentlig efter den norske liturgi og begynde med at oversætte norske lærebøker.

«Like fra søndags-liturgien til Pontoppidans forklaring og Vogts bibelhistorie saa blir det uten videre ført tvers over ekvator fra vinterlandet til sollandet,» heter det i januarheftet. Men red. tilføier: «Denne stivhet begynder nu å forta sig.» — Nei, den «begynder» ikke at forta sig; der har allerede meget længe været gjort lempninger. Pontoppidan har nu nu aldrig været oversat til gassisk. Man har hat en forøvrig ikke slavisk oversættelse av en av vore nyere «forklaringer», som dog er avløst mangesteds av en av Johs. Johnson utarbeidet lærebok; og efter hvad der er mig fortalt, blev hans utkast sendt den nylig avdøde fremragende prest Rabenahy til kritisk gjennemgaaelse og blev betydelig ændret av denne. — Vogts lille bibelhistorie har vel blandt andre fortrin ogsaa det, at den ikke er specifik luthersk, men slet og ret bibelsk, — kunde forsaavidt godt være skrevet av en reformert mand. Den er oversat og fundet saa god, at man paa de fleste steder foretrækker den for en dernede utarbeidet. Men den er, bl. a. ved en række spørsmaal under de forskjellige stykker, blit en for Madagaskar seregen lærebok. — Til ritualet har man forlængst stillet sig temmelig frit; noget er helt sløifet (skriftermaal og avløsning); noget er ændret eller gjort frit (salmen efter syndsbekjendelsen); noget er tilføiet (et bibelord mellem «Kyrie» og «Gloria», et spørsmaal i daabsritualet — og vistnok mere). — Lad mig her indskyde, at red.s spørsmaal i anledning av «vår sorte lutherske doktor-kjole med pipekraven»:

«Skal ikke dette snart bli rettet»? er ganske overflødig; allerede for 20 aar siden er der indført hvit prestekjole uten pipekrave. Naar man endnu paa billeder av indfødte prester næsten kun ser dem i vor gamle norske prestedragt, kommer det vistnok av, at det er gjerne ældre prester man har billeder av, og disse bruker av økonomiske grunde sin gamle kjole saa længe som mulig (jeg har nok set eksemplarer, som nødig burde passere); blir de i denne store dyrtid særlig paa klædesvarer nødt til at anskaffe sig en ny, tviler jeg ikke paa, at den blir hvit. — Der er utarbeidet forklaringer av presterne til hjælp ved prækenforberedelsen, — en til hver række ved 3 av vore missionærer; de har vist alle 3 hat indfødte hjælpere; om et av utkastene ved jeg ialfald, at det blev bearbeidet og omarbeidet av en komite paa 3 indfødte. — Endelig vil jeg nævne, at vor salmebok dernede er helt selvstændig og interkonfessionel; den har salmer baade fra Anglikanerne, Londonerne o. a.; den har oversættelse av nogen av de bedste norske og engelske salmer og sange; og den har originale salmer av baade missionærer og indfødte.

Alt i alt; jeg mener, det ikke kan siges, at her «er syndet meget.» Forøvrig ber jeg det her anførte ikke opfattet kun eller endog væsentlig som polemik mot hint uttryk, men som supplerende meddelelser, der turde ha nogen interesse.

— Min anden bemerkning gjælder følgende i januarheftet: «Det mest nedslående billede jeg noen gang har set fra missionsmarken fremstillet ikke hedenskapets nød eller tilbake-faldne døpte; det forestillet en by i Betsileo hvor det paa et ganske litet område var en fem-seks kirketårn å se. Alle disse tårn betød like så mange konkurrerende, indbyrdes stridende selskapers virksomhet! Dette er vrangsiden av missions-iveren, det er den stridige egensindighet.»

Jeg tar neppe feil, naar jeg gjætter, at det er Fianarantsoa i Syd-Betsileo her sigtes til. Der har jeg været og kjender noget til forholdene. Jeg tror, der er 7 kirketaarn. Men hvorav vet nu redaktøren, at disse betyder 7 («like saa mange») indbyrdes stridende selskabers virksomhet? Først har vi nu de 2 taarn paa den store katolske katedral; de er noget for sig selv. Men de 5 andre? Der er 3 engelske og 1 fransk kirke, alle reformerte; de strides ikke. Og saa vor lutherske; den strider ikke med de andre.

Men alligevel — er ikke 5 protestantiske kirker for meget? Maaske — og maaske ikke. Fianarantsoa er en ganske stor by. Ogsaa i de større *norske* byer er der flere kirker, flere lutherske — av praktiske grunde — og derhos helt naturlig, hvad enten vi nu liker det eller ikke, en frikirke, en metodistkirke o. s. v. foruten en katolsk. Men de strides ikke, bortset fra katolikerne; det er ialfald bedst og rettest, naar de ikke strides.

Man kunde vel endda spørge: kunde da ikke ialfald den norske mission holdt sig borte fra Fianarantsoa? Dertil er at svare, at der — for at undgaa fristelse til strid — er ved venskabelig overenskomst mellem de forskjellige protestantiske missionsselskaber

foretat en utskiftning, efter hvilken Syd-Betsileo blev vort felt. Nu hadde imidlertid den gamle Hova-regjering opført en kirke der, før den norske mission kom dit. Men skulde Syd-Betsileo være vort felt, maatte vi ha en større stationskirke i provinsens hovedstad, central for vor missionsvirkhet i provisen. Dette er nødvendig ogsaa ligeoverfor den franske administration. De franske kirkelove med de mange detaljerte bestemmelser kræver ofte forhandlinger med «riget»; og hovedstaden med vor tilsynsmand ligger 400 kilometer borte fra Fianarantsoa. Av samme grund maa ogsaa vi ha en kirke og repræsentation i hovedstaden, uagtet den med hele provinsen Imerina er tildelt Londonerne; men vi driver ikke mission der. — At nu de reformerte har hele 4 kirker i F., er ialfald ikke *vor* skyld. Maaske de kunde nøiet sig med færre. Men vi skal huske, at der ogsaa paa Madag. som i andre lande sker en stadig indflytning til de større byer, der altid vokser; en hel del indflyttere er Hovaer, fra Imerina; de er independenter. — Noget lignende holder paa at ske i Antsirabé, den største by i Mellem-Betsileo, som ogsaa er vort felt; hittil er der kun en norsk kirke og en katolsk; men nu er der saa mange independenter, at de vil skille sig ut og ha en egen kirke; og det vilde jo ikke være ret at tvinge dem til at sogne til vor lutherske kirke.

Men «indbyrdes stridende»? Jeg fik under missions-jubilæet i oktober et velgjørende indtryk av, hvor liden «strid» der er mellem de protestantiske selskaber. Londonerne vilde ikke ha jubilæet feiret som *sit*, men som *den kristne missions*. Ved det møte, hvor vi avleverte vore selskabers adresser, præsiderte en kvækermissionær; og en fransk missionær aabnet det med bøn. Vi præket i hverandres kirker, — jeg f. eks. baade i en av Londonernes og i Kvækernes. Den fælles altergang, som avsluttet den intermissionære konferents i november, og hvor ogsaa vi norske deltog, blev ledet av en fransk prest med bistand av to Londonere. — Der er blandt protestanterne dernede en sterk og bevidst bøining henimot dette, «at de alle maa være et i os.» Selv kvækerne følger merkelig langt med; de taler, med hvilke jeg blev hilst i deres kirke i hovedstaden, baade av den engelske forstander og den gassiske prest, hadde sterke enhets-toner; den sidste sa endog likefrem, at han «haabet paa fuld enhet tilsidst.» — Anglikanerne har vanskeligst for at følge med; de staar Rom for nær. Men de deltog dog, med sin biskop i spidsen, i den intermissionære konferents.

Et stort spørsmaal er det dog alligevel, om redaktørens haab vil gaa i opfyldelse: «at de engang gjør en kraftig revolusjons-reformasjon dernede og kaster hele det innførte apparat i sjøen for å få et innføtt i steden,» — hvad der vel vil sige, at de kommer til at samles i én protestantisk-gassisk folkekirke (ved siden av katolikerne). Noget sligt har vel neppe hændt i noget land utenfor Romerkirken.

A. Gundersen.»

Svar.

Den første rettelse tar jeg med glede ad notam, men kan ikke nekte at disse detaljer, så gledelige sundhetstegn de enn er, allikevel bare har no værd hvis de er symptomer på en åpen sans for at gassernes kristenliv må få lov å *forme sig gassisk.* I så måte har jeg før sagt at jeg har funnet mer vidsyn og fordomsfrihet hos misjonærene enn hos hjemme-styret i Norge. Og jeg mener fremdeles at den store flokk av misjonsvenner mangler klart syn i dette spørsmaal.

At de derute har fridd sig fra «forklaringen» og har fått en annen og bedre ordnet bok (av Johs. Johnson) er uhyre beskjemmende. Jeg skulde i så måte ønske at mine egne gutter kunde fått sin kristendomsundervisning på Madagaskar.

Sogneprest Gundersens annen rettelse er det vanskeligere for mig å godta helt. Det var Johs. Johnson som viste mig fotografiet av Fianarantsoa med de mange kirketårn innen for et område ikke så stort som en norsk bondegårds rugaker. Jeg har husket feil når jeg sa der var 5—6 kirketårn; der var altså 7; men til gjengjæld er der bare 4 selskaper. (Når Gundersen øker tårn-tallet til 7, og så på dette overfører mitt uttrykk: «like så mange selskaper,» blir jeg unødig pinlig stedt overfor tvillingtårnet på katolikernes katedral!)

Faktum er at der før 1897 var to protestantiske selskaper, og om dem sier Johs. Johnson rent ut at de *«var konkurrerende»*. Så kom nr. 3, de franske protestanter, og bygget en kirke 50 à 100 meter derifra, eller ialfald pinlig nær de andre. Jeg fastholder at en slik ophopning av kirker på et minimum av område på mig virker mer som opførelse av bastioner for de respektive selskaper enn som tilbedelsens fredlyste steder til fremme av Guds rike. Der har på de fleste misjonsmarker i verden været syndet meget med denne konkurrance mellem konfesjonene. Jeg sier ikke at det er de norskes skyld, men selv om vi kan ha meget til vort forsvar, så er heller ikke vi ganske fri!

At det er blitt bedre, vet jeg. Men her er fremdeles et vanskelig punkt, som setter store krav til vore misjonsledere. HøflighetEn ved konferanser er ikke værdiløs, men jeg vilde ikke bygge for meget på den.

Når vi imidlertid ser hvordan Kinaforbundet og det norske Missionsselskap har det overfor hverandre her i vore norske menigheter, innrømmer jeg villig at det kanskje også med hensyn til broderlig ånd er en kristeligere luft på misjonsmarken!

Eivind Berggrav.

LITTERATUR

Anne Garbens prest av *Katharina Gjesdahl.* Aschehoug & Co.

For to aar siden skulde jeg ha anmeldt «Porcelænsdukken». Men det blev ikke noget av. Jeg fik kun noteret et par bemerkninger:

Først om stilen; at den mindet om de fotside, høihalsede uldkjoler, Porcelænsdukkens søstre bar. Stilen var solid, tilforladelig, men uten noget av den charme, som andre stoffer eier fremfor uld.

Dernæst om indholdet, at Katharina Gjesdahl aabenbart forstod sig meget bedre paa kvinder end paa mænd.

Nu har den ærede forfatterinde været i Paris. Jeg vet ikke om dette er aarsaken til, at stilen i «Anne Garbens Prest» ikke en eneste gang fik mig til at tænke paa uld. Anne Garben brukte vistnok ikke meget uld, hendes sind var ikke uldent og hendes ord og brever avspeiler øieblikkets stemning, hvis det da ikke er hensigten at de skal skjule den virkelige stemning og bringe paa vildspor. Det skulde de som regel gjøre, for Anne Garben aabenbaret sjelden sig selv, som hun virkelig var. Det gjorde hun kun i dansen, den ulyksalige dans, som engang i barndommen for i hendes krop til en lirekasses toner, og som atter for i hende første gang gang hun i hovedstaden var paa bal. Den ulyksalige dans, der henrev og vakte beundring, men ogsaa instinktive følelser, som hun samtidig fandt behag i og væmmedes ved. Saa blev hun en gaade for kvinder og for mænd, en koket og forfængelig dame for verden, en stor synderinde for menigheten, men saare elskelig for os, som lærer hende at kjende indenfra og som vet at Anne Garben har en fin og god og ren sjæl, som hungrer efter en anden glæde, end den, som dans og fest og flirt kan gi, og som længes efter at gi sin kjærlighet til én istedenfor at dele den ut i smaat til mange.

Før hun blev til synderinde for menigheten, danser hun engang til indtægt for et barnehjem hos fru major Spilling. Der er medhjælper, grosserer Døsvik, der er menighetens aktive damer, prestens hof og der er der den vikarierende sogneprest, Orsbye. Han er ung og ugift, med skjæv skulder, med viskelærsansigt, som pludselig blir til Døsvik. Ellers er der ikke noget merkelig ved ham; men han blir meget merkelig for Anne Garben, som hadde ventet at en prest ikke kunde være menneske. Presten Orsby er menneske.

Det er aabenbart at prestedatteren Katharine Gjesdahl ialfald forstaar sig paa prester. Hun har avluret dem mange hemmeligheter. Hun kjender deres gjenvordigheter og vanskeligheter med menighetens damer og medhjælper Døsvik. Hun kjender ogsaa deres

svakheter og skriver klokt og forstaaelsesfuldt om det altsammen. Hun forstaar saa vel at Eva gjør indtryk paa Adam, selv om han er prest, hun forstaar likegodt at Anne Garbens brever tvinger ham til at tænke meget paa hende. Hun forstaar ogsaa at han maa være klok og istedet vælge til hustru og ledsager til Finmarken, det feilfrie dydsmønster Kristine, Anne Garbens ideal fra barndommen av. Hun forstaar, at Finmarken opgives av hensyn til Kristine og svigermor, og hun aner, men pointerer ikke sterkt nok hvordan denne svigtning virker nedbrytende paa hans kraft, — meget mere end gjenvordigheter i menigheten og hustruens irriterende opførsel og mangel paa forstaaelse. — Her gjælder den tredje indvending jeg vilde komme med til «Porcelænsdukken»: at forfatterinden ikke lar de misliebige personer faa beholde et eneste sympatisk træk. Kristine er blit overflødig irriterende og nerveopslitende at leve sammen med. «Somme kjærringer er kanske slike. Efter min erfaring som mægler, vil jeg ikke benegte det. Men slik som læserne har lært fru Orsby at kjende, venter de ikke dette av hende.

Forholdet mellem Anne Garben og presten forløper derimot psykologisk feilfrit, om ikke moralsk uklanderlig.

Boken ender netop som det nu meget aktuelle spørsmaal blir akut: Om Anne Garben — efter at Orsby og Kristine er blit skilt — skal ha lov til at gifte sig med sin prest. Muligens har de rett, de som vilde svare bestemt nei. Jeg er imidlertid ikke helt sikker og har overveiet hvad en prest kunde gjøre om nu presten Orsby og Anne Garben kom paa kontoret og bad om at bli gift. Da kunde en først fortelle kollega Orsby hvad han vilde komme til at gaa igjennem i menigheten og spørre om han var sterk nok til at taale det. Saa kunde en for begge to læse alle de strenge skriftord og fortælle dem at disse ord vilde uavladelig komme til at anfalde dem, og spørre om de var saa sikre i sin samvittighet, at de kunde taale disse ords angrep? Og om de svarte ja til dette, kunde saa ikke presten vie dem i hans navn, som har sagt: Mennesket blev ikke til for sabbatens skyld, men sabbaten blev til for menneskets skyld?

Boken fortjener at bli læst av mange prester — og prestefruer. De sidste vil lære, hvordan de ikke skal behandle sin mand; de første lærer at kjende *et* menneske indenfra, sig selv kjender de vel paa forhaand. Men de faar ogsaa sine vanskeligheter og gjenvordigheter og svakheter bedømt med sympati og med humor, og faar kanskje som sin kollega Orsby en liten svakhet for den meget indtagende Anne Garben.

Kristen Skjeseth.

Kong Saul. Drama i fem vendingar av *Jon Norstog.* Forlagt av Erik Gunleikson, Risør 1920. (208 sider).

Stykket er svakt i dramatisk henseende. En møter intet motspil av kræfter som formaar aa fange interessen. Ogsaa psykologisk savner det dybde. Karaktertegningen gir for hovedpersonens

vedkommende intet enhetlig billede, da Sauls fald staar psykologisk saa temmelig umotiveret. Den tungsindige Saul følger vi nu gjennem 3 akter, gjennem alle det Gamle Testamentes tildragelser, uten at noget sker som gir hans personlighetsliv ny belysning. Dypere set blir derfor dramaet stillestaaende.

Da Mayflower drog av *Clara Thue Ebbel.* Norli 1920. (96 sider).

Der fortælles om den første utvandring av puritanere fra Gammel- til «Nyengland», om den lille engelske kolonien, der blev det frøkorn som verdensriket derover i vesten er vokset frem av. Mayflower het den lille skuten, som bar de 102 kolonister over.

Der er stemning over skildringen og kompositionen er god. Allikevel gjør boken stilistisk et nokså skjødeløst indtryk. En risikerer av og til aa snuble i perioder som t. eks. denne: «Det var ikke fest og glæde og barnetillid i det hele som særpræget puritanerne og deres gudsfrygt og deres voksen-sindede samfund, den strenge, gammeltestamentlig prægede gudsfrygts land med saa stor vegt paa det strenge og frygten og dødsberedte jerndyder i forgrunden.»

Straumdrag. Litterære utgreidingar fraa aatti- og nittiaari av *Arne Garborg.* Aschehoug 1920. (174 sider).

Om enkemadam Torvestad i «Skipper Worse» sier Garborg: «Hun lever i en evindelig selvmodsigelse, som hun paa ægte kvindevis aldrig bliver sig bevidst.» Hvorfor gir hun sin datter til den gamle skipper? En vil helst si: av kvindelig herskesyke, for aa kunne spille en ledende rolle i kredsen. Men selv skyter hun i forgrunden hensynet til den gamle Worse. Det egentlige motiv blir dækket til av det foregivne kristelige. Madam Torvestad selv ser tilsynelatende bare det smukke kristelige forhæng, hendes blik naar ikke det som ligger bak.

Det moderne gjennembrud hadde sin drivkraft i det syn paa det gamle at det levde i selvbedrag og illusion. Saaledes hadde man tilhyllet forholdet mellem kjønnene med et illusionens dække. Litteraturen hadde hjulpet til med det. Nu skulde dækket væk. Man vilde se virkeligheten som den var. Litteraturen skulde gi bidrag til «sagens rationelle diskussion».

Det er rart hvor liten rolle tanken paa barnene spillet for den ny tids mand, naar de diskuterer ægteskapet «rationelt». Unegtelig er det jo barnene som er naturformaalet med kjønsforbindelsen, og det er hensynet til barnene som fremfor alt gir det monogame egteskap dets eksistensberettigelse. Stikker ikke de gode naturalister til en viss grad netop i romantik, hvor de som her dyrker «kjærligheten» paa egteskapets bekostning?

I religiøs henseende møter vi gjennemgaaende Garborg i hans mere negative periode. Han gir vel ogsaa sit eget standpunkt, samtidig med at han tegner «nyidealismens» i ord som disse: «sjælen som kjæmper fortvilelsens kamp for at gjenvinde troen». Og han citerer Bourget: «sjælen ven-

der tilbake fra disse forsøk bestandig mere overbevist om at religionen kun er et subjektivt og løgnagtigt drømmeri av mennesker, der avspeiler sine længsler i naturens intet». Først i opsættet om Tolstoy fra 96 ser en en vending i mer positiv retning.

Det er kanske ingen i hvem 80 og 90 aarenes mangfoldige fysiognomi gjenspeiler sig som hos Garborg. I hans sind løper de sammen alle «strømdragene» i tidens aandsliv: naturalisme og nyidealisme, bohemeaand og norskhetsiver, Nietschebeundring og Tolstoykristendom. Alle disse ingredienser gjærer endnu kaotisk i hans indre.

Det kunde synes som var bare ett Gb's eget uten prutning: formen. Hans stil beholder sin eiendommelighet hvad enten emnet er litteratur eller filosofi, politik eller teologi.

Sverre Klausen.

Rettelse: Dr. Kristen Andersen ber om å få rettet en trykkfeil i hans siste artikkel. Mefisto definerer sig selv således: «Ich bin der Geist, der stets *verneint*», ikke vereint som det feilaktig stod.

REDAKSJONENS ADRESSE: HURDALEN.